

TEZKİRELERE GÖRE XV-XIX. YÜZYILLARDA YAŞAMIŞ
TOKATLI ŞAİRLER

According To Tezkires Poets of Tokat Lived in the XV-XIX. Centuries

Reyhan KELEŞ*

Özet

Tarihi çok eski zamanlara dayanan ve kültür tarihimizde önemli bir yer işgal eden Tokat, kıymetli fikir ve ilim adamlarıyla birlikte pek çok da şair yetiştirmiş bir yerdir. Önemli olan bu nadide isimlerin gelecek kuşaklara aktarılması ve onların tüm yönleriyle tanıtılmasıdır.

Bu çalışma XV. yüzyıldan XIX. yüzyıla kadar yaşamış Tokat doğumlu şairleri otuz üç tezkire içerisinde tespit ederek biyografilerine yer vermeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tokat, Zile, Niksar, şair, tezkire.

Abstract

Tokat that history based on very old times and occupying an important place in our history of culture, is a place that trained valuable scholars as well as many poets. It is important to be transferred this precious names to future generations and introduce them with their all directions.

This study aims to place in the biographies of poets born in Tokat, lived from 15th century to 19th century by identifying in the thirty three tadhkirahes.

Key Words: Tokat, Zile, Niksar, poet, tadhkirah.

Giriş

Tokat Karadeniz'in Orta bölümünde Yeşilirmak havzası içinde yer alan bir ildir.¹ Tokat adının nereden geldiği hususunda farklı rivayetler vardır. Örneğin şehrin Togayit Türkleri tarafından kurulduğu ve bundan dolayı adının Togay kelimesinden geldiği söylenmiştir. Ayrıca Tokat'ın Bizans şehri Dokeia olduğu, bu kelimenin Grekçe'de "çanak memleket" anlamına geldiği ve zamanla Tokat'a döndüğü de ifade edilmiştir.²

"Tokat, Anadolu'da tarihi eski çağlara kadar uzanan önemli bir şehirdir. Şehrin kuruluş tarihi kesin şekilde bilinmemekle beraber yörenin yerleşim tarihinin Kalkolitik çağ ile (m.ö. 5400-3000) başladığı"³ ifade edilmiştir.

Eski çağlardan beri Anadolu'nun önemli yerleşim merkezi olan Tokat, özellikle Alparslan'ın Anadolu'yu fethetmesiyle Türk-İslâm şehrine dönüşmüş, Fatih zamanında

* Yrd. Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslâm Tarihi ve Sanatları Bölümü Türk-İslâm Edebiyatı Anabilim Dalı. El-mek: reyhankeles@atauni.edu.tr

¹ M. Tayyib Gökbilgin, "Tokat", *İslâm Ansiklopedisi*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1993, XXII/1, 400.

² Sargon Erdem, "Tokat Kelimesi Üzerine Düşünceler", *Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu, 2-6 Temmuz 1986*, haz. S. Hayri Bolay, v. dğr., Gelişim Matbaası, Ankara 1987, s. 11, 13; Ali Açık, "Tokat", *DİA*, İstanbul 2012, XLI, 219.

³ Açık, a.g.m., s. 219.

Osmanlı idaresine girmiştir.⁴ Osmanlı Devleti'nin son zamanlarında Sivas vilâyetine bağlı bir sancak merkezi olan Tokat, Mondros Mütarekesi döneminde bağımsız bir şehir olmuş ve Cumhuriyet devrinde de il merkezi olmuştur.⁵

Tokat Molla Lutfi, İbn Kemâl, gibi âlimlerin, Melihî, İhyâ, İshâk, Kânî gibi şairlerin, *Arâisü'l-Hat* adlı risalesi ile meşhur hattat Ahmed ve diğerlerinin, Hacı İvaz Paşa (ö. 832-833/1429), Kemankeş Mahmud Paşa (ö. 1091-1092/1681), Genç Mehmed Paşa (ö. 1107-1108/1696), Gazi Osman Paşa (ö. 1317/1900) gibi devlet adamlarının yetiştiği önemli şehirlerden biridir.⁶

Tarihi çok eski zamanlara dayanan bu şehrin ve bu şehirde doğan şairlerin böyle bir çalışmada ele alınması şehrin öneminin ortaya konması bakımından önem arz etmektedir. Bu çalışmada XV. yüzyıldan XIX. yüzyıla kadar Tokat ve bu ile bağlı kazalarda (Zile, Turhal, Niksar, Erbaa, Reşadiye, Artova, Başçiftlik, Almus, Pazar, Sulusaray, Yeşilyurt) doğmuş olan şairler yine bu yüzyıllar arasında vücuda getirilmiş şu'arâ tezkireleri taranarak tespit edilmiştir.

Çalışmada XVI. yüzyıldan Anadolu sahasında yazılmış ilk tezkire sayılan Sehî Bey'in *Heşt Behişt'i*, Lâtifi'nin *Tezkire-i Şu'arâsı*, Âşık Çelebi'nin *Meşâirü'ş-Şu'arâsı*, Hasan Çelebi'nin *Tezkiretü'ş-Şu'arâsı*, Ahdî'nin *Gülşen-i Şu'arâsı*, Beyânî'nin *Tezkire-i Şu'arâsı*, Âlî'nin *Künhü'l-Ahbar'ın Tezkire Kısım*ı adı eseri; XVII. yüzyıldan Sâdikî'nin *Mecma'u'l-Havâsı*, Fâizî'nin *Zübdetü'l-Eş'ârı*, Rızâ'nın *Tezkire-i Şu'arâsı*, Yümnî'nin *Tezkire-i Şu'arâsı*, Âsım'ın *Zeyl-i Zübdetü'l-Eş'ârı*, Güftî'nin *Teşrifâtü'ş-Şu'arâsı*; XVIII. yüzyıldan Mûcib'in *Tezkire-i Şu'arâsı*, Safâyî'nin *Tezkire-i Şu'arâsı*, Sâlim'in *Tezkire-i Şu'arâsı*, Belîğ'in *Nuhbetü'l-Âsâr li Zeyl-i Zübdetü'l-Eş'ârı*, Safvet'in *Nuhbetü'l-Âsâr min Fevâidü'l-Eş'ârı*, Râmiz'in *Âdâb-ı Zurefâsı*, Esrar Dedé'nin *Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyey'si*, Âkif'in *Mirât-ı Şî'ri*; XIX. yüzyıldan Şefkat'in *Tezkire-i Şu'arâsı*, Esad Efendi'nin *Bağçe-i Safâ-Endüzü*, Ârif Hikmet'in *Tezkire-i Şu'arâsı*, Fatîm'in *Hâtimetü'l-Eş'ârı*, Tefvik'in *Mecmu'a-i Terâcim'i*, Mehmed Tefvik'in *Kâfile-i Şu'arâsı*, Fâik Reşad'ın *Eslâfı*, Mehmed Sirâceddin'in *Mecmu'a-i Şu'arâsı* incelenmiştir. Ayrıca XX. yüzyılın başlarında kaleme alınmış biyografi kaynaklarından sayılan ve araştırmamızın önemli ayağını teşkil eden İbnülemin Mahmud Kemâl İnal'ın *Son Asır Türk Şairleri*, Nâil Tuman'ın *Tuhfe-i Nâilî*, Sadeddin Nüzhet Ergun'un *Türk Şairleri* ve Bursalı Mehmed Tâhir'in *Osmanlı Müellifleri* adlı eserleri de araştırma kapsamına alınmıştır.

Toplam otuz üç eserin incelendiği çalışmada Tokat ve kazalarında doğan yirmi dokuz şair tespit edilmiş ve onların biyografilerine yer verilmiştir. Ancak tezkirelerde sınırlı bilgilerin yer almasından dolayı mezkûr şairlerin daha etraflı tanıtılması için el-Bağdâdî'nin *Hedyyetü'l-Ârifîn*, Osmânzâde Hüseyin Vassâf'ın *Sefîne-i Evliyâ*, Mehmed Süreyyâ'nın *Sicill-i Osmanî*, Kâtib Çelebi'nin *Keşfü'z-Zunûn*, Ali Emiri'nin *Tezkire-i*

⁴ Mehmet İpşirli, "XVII. Asır Ortalarında Tokat Şehri", *Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu*, 2-6 Temmuz 1986, haz. S. Hayri Bolay, v. dğr., Gelişim Matbaası, Ankara 1987, s. 57.

⁵ Metin Tuncel, "Tokat: Bugünkü Tokat", *DİA*, İstanbul 2012, XLI, 226.

⁶ Gökbilgin, a.g.m., 412.

Şu'arâ-yı Âmid, Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin Efendi'nin *Tuhfe-i Hattâtîn*, Muallim Nâci'nin *Esâmî*, Şemseddin Sâmî'nin *Kâmûsu'l-A'lâm*, Amasyalı Abdîzâde Hüseyin Hüsameddin'in *Amasya Tarihi*, Mecdî'nin *Hadâiku'ş-Şakâik*, Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin'in *Mecelle*, Hâfız Hüseyin Ayvansarâyî'nin *Vefeyât* adlı eserleri gibi daha pek çok eserle birlikte ilgili makale ve kitaplar da incelenmiştir.

Mezkûr tezkirelerde tespit edilen şairlerin biyografileri alfabetik olarak şöyledir:

1- **ABDÎ:** Abdî, yine bir başka Tokatlı şair olan Meşkî (ö. 1004/1596)'nin kardeşidir.⁷ Abdî'nin hayatına dair başka bir bilgi olmamakla birlikte kardeşi Meşkî'nin hayatından yola çıkarak onun XVI. yüzyılın sonu ile XVII. yüzyılın başlarında yaşadığını söyleyebiliriz. Tezkirelerde Abdî'ye ait şu şiir yer almaktadır:

Bîmâr-ı aşkın oldı gönül hiç görür misin
Sen bî-vefâyı terk idemez öldürür misin
Açılmaz ise ağlamadan gözlerim nola
Ey tîf-ı nâresîde beni güldürür misin
Göstermez oldı gün yüzünü aldı aklım
*Abdî cefâyâ başladı ol meh görür misin*⁸

2- **ABDÜLMECİD:** Halvetiyye tarikatının Şemsiyye kolu şeyhlerinden olan⁹ Abdülmecid, Sivâsî nisbesiyle şöhret bulmakla birlikte [Tokat'ın] Zile kazasında, 1563 yılında doğmuş, "Mütevceh-i nâsût" ibaresi doğumuna tarih düşürülmüştür. Tam adı Abdülmecid b. Muharrem b. Ebü'l-Berekât Muhammed b. Ârif Mecdüddin Ebü'l-Hayr es-Sivâsî el-Haneî es-Sûfî'dir.¹⁰ Babası *Molla Câmi* şârihi Muharrem Efendi (ö. 1000/1591)¹¹, dedesi Muhammed b. Hacı İlyas Halvetî ve amcası Şemseddin Sivâsî (1006/1597)'dir. Yedi yaşında hafız olan Abdülmecid, ilk tahsilini de babası ve amcasından almış, *Tefsîr-i Keşşâfı* tederrüs etmiştir. Yaklaşık otuz yaşlarında iken tasavvufa meyleden Abdülmecid, amcası Şemseddin Sivâsî'ye intisap etmiş ve kısa sürede seyr ü sülûkunu tamamlamıştır. İrşad için önce Merzifon'a gitmiş ve daha sonra Zile'de Şeyh Veliyyüddîn Zâviyesi'nin şeyhliğini yapmıştır. Şöhreti saraya kadar ulaşan Abdülmecid, Sultan III. Mehmed (ö. 1012/1603) tarafından İstanbul'a davet edilmiş, o da 1599'da davete icabet ederek İstanbul'a gelmiş ve burada Ayasofya Camii'nde vaaz vermeye, hadis ve tefsir okutmaya başlamıştır. Yaklaşık iki sene sonra 1601'de Mehmed

⁷ Bekir Kayabaşı, *Kâfzâde Fâ'izî'nin Zübdetü'l-Eş'ârı*, Doktora Tezi, danışman: Hasan Kavruk, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya 1997, s. 388; Mehmet Nâil Tuman, *Tuhfe-i Nailî, Divân Şairlerinin Muhtasar Biyografileri*, haz. Cemâl Kurnaz-Mustafa Tatçı, Bizim Büro Yay., Ankara 2001, II, 646; Sadeddin Nüzhet Ergun, *Türk Şairleri*, I, 188-189.

⁸ Kâfzâde Fâ'izî, s. 389; Tuman, *a.g.e.*, II, 646; Ergun, *a.g.e.*, I, 189.

⁹ Cengiz Gündoğdu, "Sivâsî, Abdülmecid", *DİA*, İstanbul 2009, XXXVII, 286.

¹⁰ İsmail Paşa el-Bağdâdî, *Hediyyetü'l-Ârifin, Esmâü'l-Müellifin ve Âsârü'l-Musannifin*, İstanbul 1955, I, 620.

¹¹ Osmânzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, haz. Mehmet Akkuş ve Ali Yılmaz, Kitabevi Yay., İstanbul 2006, III, 479.

Ağa Tekkesi şeyhliğini yapmış ve üç sene sonra da Şeyh Yavsî Tekkesi'ne tayin edilmiştir. Bu arada bazı camilerde vaizlik de yapan Abdülmecid, 9 Haziran 1617 tarihinde açılışının yapıldığı Sultan Ahmed Camii'nin ilk Cuma gününde, Aziz Mahmûd Hüdâyî (ö. 1038/1628) hazretlerinin de hazır bulunduğu mecliste vaizlik yapmış, vefatına kadar da bu görevi ifa etmiştir.¹²

“*Bin kırk dokuzda aldı uçmakta mekân*” mısraının delâleti olan Ekim 1639'da (1049 Cemâziye'l-âhir) vefat ederek Eyüp yakınında Nişancı'daki dergâha defnedilmiştir.¹³

Abdülmecid Efendi tarihe “Kadıızâdeler-Sivâsîler mücadelesi”¹⁴ olarak geçecek olan medrese ile tekke arasındaki çatışmada tasavvufu savunmuştur.¹⁵

Abdülmecid Efendi'nin eserlerinin sayısı kaynaklarda çeşitlilik arz etmekle birlikte bu konuda araştırmalarda bulunan Gündoğdu, toplam otuz beş eserini şu şekilde sıralamıştır: *Letâifü'l-Ezhâr ve Lezâizü'l-Esmâr* (Süleymaniye Ktp., Mihrişah Sultan, nr. 255)¹⁶; *Dürr-i Akâid* (Millet Ktp, Şer'îyye, nr. 281 ve nr. 282/3); *Divan* (İstanbul Üniversitesi Ktp. nr. 510 ve nr. 5764); *Bidâatü'l-Vâizîn* (Süleymaniye Ktp., Kılıç Ali Paşa, nr. 1032/2); *Miskâlü'l-Kulûb* (İstanbul Üniversitesi Ktp. nr. 2311); *Mi'yâr-ı Tarîk* (Süleymaniye Ktp., Mihrişah Sultan, nr. 300/3); *Şerh-i Mesnevî* (MEB, Genel Kitaplık, nr. 683); *Şerh-i Cezîre-i Mesnevî* (Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 2453); *Tefsîr-i Sûre-i Fatiha* (Süleymaniye Ktp., Mihrişah Sultan, nr. 300/2); *Şerh-i Gazel-i Mîmiyye* (Süleymaniye Ktp., Mihrişah Sultan, nr. 300/4); *Kasîde-i Abdülmecid Sivâsî* (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 2077/ 5); *Kasîde fi Medhi'n-Nebî Aleyhisselâm* (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 2755/4); *Şerh-i Hilye-i Resûl* (Süleymaniye Ktp., Serez, nr. 3935/1); *Müşkilât-ı Mesnevî* (Süleymaniye Ktp., Nafiz Paşa, nr. 1491); *Meyâdnü'l-Fursân* (Süleymaniye Ktp., Aşir Efendi, nr. 3935/1); *Uddetü'l-Müstaidîn* (Süleymaniye Ktp., Kasıdecizâde, nr. 731/2); *Nasihatnâme* (Süleymaniye Ktp. Murat Buhârî, nr. 326/4); *Kasîde-i Abdülmecid Sivâsî* (Süleymaniye Ktp. Ayasofya, nr. 2077/5); *Risâle-i Kazâ ve Kader*; *Tercüme-i Kelâm*; *Kahru's-Sûs*; *Risâletü'l-İslâm ve'l-İmân*; *Risâletü'l-Kebâir ve Şerhuhâ*; *Şurûtu's-Salât*; *Keffâratu'l-Hams*; *Şerh-i Hadîs-i Âfâk*; *Metin fi'n-Nahv*; *Metin fi's-Sarf*; *Risâle-i Mufassala fi'l-Ecnihâ*; *Risâle-i Hızır Aleyhisselâm*; *Beyânu Şerhu'l-Kebâir*; *Kerâhiyye*; *Hadis-i Erba'în*; *Risâle-i Niyet*; *Risâle-i Savm*.¹⁷

¹² Osmânzâde Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, III, 479-480; Geniş bilgi için bkz. Gündoğdu, “Sivâsî, Abdülmecid”, s. 286-287.

¹³ Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, Bizim Büro Basımevi, Ankara 2009, I, 120.

¹⁴ Abdülmecid Efendi'nin Kadıızâdelerle Mücadelesi için bkz. Cengiz Gündoğdu, *Bir Türk Mutasavvıfı Abdülmecid Sivâsî (971/1563-1049/1639)*, *Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2000, s. 85-134. Ayrıca bkz. a. mlf., “XVII. Yüzyılda Tekke-Medrese Münâsebetleri Açısından Sivâsîler-Kadıızâdeliler Mücadelesi”, *İLAM Araştırma Dergisi*, III/1, İstanbul 1998, s. 37-72.

¹⁵ Alim Yıldız, *Sivaslı Şairler Antolojisi*, Sivaslılar Vakfı [Yay.], İstanbul 2003, s. 34.

¹⁶ Bu çalışmadaki eserlerin kütüphane kayıtları www.yazmalar.gov.tr adresinden alınmıştır.

¹⁷ Eserler hakkında geniş bilgi için bkz. Gündoğdu, *a.g.e.*, s. 209-254. Ayrıca bkz. Osmânzâde Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, III, 482; Bursalı Mehmed Tâhir, *a.g.e.*, I, 120; el-Bağdâdî, *a.g.e.*, I, 620.

Bu eserlerin dışında müellifimize ait Millî Kütüphane nr. A 5021'de *İhlâsnâme* adlı bir eser daha vardır. Şeyhî mahlasıyla şiirler yazan Abdülmecid Efendi'nin şiirlerinden bazıları şöyledir:

İricek vuslata âşık gam-ı cânı gitmez

*Yâre gerçi ünülür lîk nişâmı gitmez*¹⁸

Dünyeye dil bağlama bu dehr-i fâni tiz geçer

Pîrlik vakti gelür bu nev-civânî tiz geçer

Adetidir mâl u mülk ü bağ u bustân-ı cihân

*Bağlar virân olur hem bağbânı tiz geçer*¹⁹

Şehâ tevâhidin esrârın diyen bilmez bilen demez

Hakikat ehli güftârın diyen bilmez bilen demez

Halka halka ol perî zülfünü zencîr eylemiş

Yani ben Mecnûn'unun bendine tebdîr eylemiş

Fenâda mâ hüve'l-maksûdu bildin Şeyhiyâ hakdır

*Ya gılman ile hûrî Cennetü'l-me'vâyı neylersin*²⁰

3- AHMED: Sultan III. Murad (ö. 1003/1595) devri şairlerinden olan Ahmed, Tokat'ta doğmuştur. Babasının adı İbrâhîm Efendi'dir.²¹ *Acâibnâme-i Hindistân* ismiyle manzum bir seyahatnâme yazmıştır.²² Ticaret ve seyahat maksadıyla Kâbil yoluyla Hindistan'a gitmiş, Basra, Yemen, Hicaz yoluyla vatanına dönmüş ve 248 sayfalık seyahatnâmesini vücuda getirmiştir. Abdî'nin kaleme aldığı bu eserin ilk beyitleri şöyledir:

Hudâdır bu cihânın kâr-sâzı

Kamu âlem ana kılur niyâzı

Ehaddir lîk müstagnî adedden

¹⁸ Tuman, *a.g.e.*, II, 518.

¹⁹ Gündoğdu, *a.g.e.*, s. 204.

²⁰ Yıldız, *a.g.e.*, s. 34-36.

²¹ Tuman, *a.g.e.*, I, 69.

²² Bursalı Mehmed Tâhir, *a.g.e.*, III, 10.

Münezzeh cümle vâliden veleden

Şeriki yok şebîhi yok Ehaddir

*Vezîri yok naziri yok Sameddir*²³

4- CENÂBÎ: Tam adı Ebû Mehmed Mustafâ Cenâbî İbn Emîr Hasan İbn Seyyid Sinân İbn Seyyid Ahmed el-Hüseynî'dir.²⁴ Adından da anlaşılacağı üzere babasının adı Emir Hasan'dır.²⁵ Emir Hasan Amasya doğumlu olmakla birlikte Bursa'da yaşamıştır.²⁶ Bu ifadeden olsa gerek kaynaklarda Cenâbî'nin Bursalı olduğuna dair bilgiler yer almaktadır. Ancak *Tuhfe-i Nâîlî*'de onun Bursa'da değil aslında [Tokat'a] bağlı Niksar kazasında doğduğu ifade edilmiştir.²⁷ Osmanlı fuzalâsından müdakkik bir zat olan Cenâbî²⁸ daha çok tarihçi kimliği ile şöhret bulmuştur.²⁹ Doğum tarihi tam olarak bilinmeyen Cenâbî Haziran 1587'de (995 Receb) Halep kadısı tayin edilmiştir.³⁰ Bu tarihten önce Ebüssuûd Efendi (ö. 982/1574)'den ilim tahsil eden Cenâbî İstanbul ve Edirne medreselerinde de müderrislik yapmıştır.³¹ Halep'te vefat eden Cenâbî'nin vefat tarihi hususunda kaynaklarda birlik yoktur. Nitekim bu tarih *Sicill-i Osmânî* ve *Hadâiku'l-Hakâik fî Tekmiletî'ş-Şakâik*'de 997³²; *Kâmûsu'l-A'lâm, Osmanlı Müellifleri* ve *Keşfü'z-Zünûn*'da 999; *Mecellé*'de 4 Muharrem 1004 olarak verilmiştir. *Tuhfe-i Nâîlî*'de geçtiğine göre 999 tarihi yanlıştır; çünkü bu tarih Cenâbî'nin değil biraderi Kadı Mehmed Suûdî'nin vefat tarihidir.³³ Rumeli kazaskerliği rûznâmçe defterlerinden, İstanbul'da kendi adıyla anılan 20 akçeli bir medresesi olduğu anlaşılan³⁴ Cenâbî'nin *Osmanlı Müellifleri*'nde geçen eserleri şunlardır:

a- Aylemü'z-Zâhir fî Ahvâli'l-Evâil ve'l-Evâhir: Bir mukaddime ve seksen iki babdan oluşan eser Arapça kaleme alınmış iki ciltlik bir tarih kitabıdır.³⁵ *Keşfü'z-Zünûn*'da bu eser *el-Bahru'z-Zehhâr ve'l-Aylemü't-Tayyâr*³⁶ ismiyle tanzih olunmuştur. "Cenâbî Tarihi" diye meşhur olan bu eser, Cenâbî'ye umumî tarih yazan ilk Türk tarihçisi olma niteliğini kazandırmıştır. Bütün İslâm devletlerinin ayrı ayrı ele alındığı

²³ Bursalı Mehmed Tâhir, *a.g.e.*, III, II. Ayrıca bkz. Tuman, *a.g.e.*, I, 69.

²⁴ Bursalı Mehmed Tâhir, *a.g.e.*, III, 39.

²⁵ Beyânî, *Tezkiretü'ş-Şu'arâ*, haz. İbrahim Kutluk, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1997, s. 63.

²⁶ Bursalı Mehmed Tâhir, *a.g.e.*, III, 39.

²⁷ Tuman, *a.g.e.*, I, 160.

²⁸ Bursalı Mehmed Tâhir, *a.g.e.*, III, 39.

²⁹ el-Bağdâdî, *a.g.e.*, II, 436.

³⁰ Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî Yahud Tezkire-i Meşâhir-i Osmâniyye*, haz. Mustafa Keskin, v. dğr., Sebil Yay., İstanbul 1997, II, 93-94.

³¹ Bursalı Mehmed Tâhir, *a.g.e.*, III, 39.

³² Bkz. Nev'izâde Atâî, Şakâik-i Nu'mâniye ve Zeyilleri: *Hadâiku'l-Hakâik fî Tekmiletî'ş-Şakâik*, haz. Abdülkadir Özcan, Çağrı Yay., İstanbul 1989, II, 309.

³³ Tuman, *a.g.e.*, I, 160-161.

³⁴ Mehmet Canatar, "Cenâbî", *DİA*, İstanbul 1993, VII, 352.

³⁵ Bursalı Mehmed Tâhir, *a.g.e.*, III, 39.

³⁶ Bkz. Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn an Esâmî'l-Kütüb ve'l-Fünûn*, nşr. Şerefettin Yaltkaya-Kilisli Muallim Rifat, İstanbul 1360-1362/1941-1943, I, 224.

eserin başlıca bölümlerini peygamberler tarihi, İslâm öncesi devletler ve kavimler, Hz. Peygamber ve Hulefâ-yi Râşidîn devri, Şam ve Endülüs Emevîleri, Abbâsîler, İdrîsîler, Ağlebîler, Muvahhidler, Tolunoğulları, Fâtımîler, Eyyûbîler, Tâhirîler, Saffârîler, Gaznelîler, Büveyhîler, Selçuklular, Karamanoğulları, Osmanlılar, Hârizmşahlar, Çobanoğulları, Karakoyunlular, Akkoyunlular vb. devletlerin tarihleri oluşturmaktadır.³⁷ Eser şimdiye kadar yayınlanmamış olup, İstanbul'un çeşitli kütüphanelerinde birçok yazma nüshası bulunmaktadır.³⁸

b- Muhtasar Aylemü'z-Zâhir: *Aylemü'z-Zâhir fî Ahvâli'l-Evâil ve'l-Evâhir* adlı eserin muhtasarı olup eser altmış baktan oluşmaktadır.

c- Seb'û's-Seyyâr: Eser kıyafet, ferâset, gâlib u mağlûb, kef, ketef, makâdir ve esâbî'den bahsetmektedir.

d- Târîh-i Bilâd-ı Mağrib: Tevârih-i Meğârib adıyla da meşhurdur.

e- Nihâyetü'l-Merâm ve Bahru Cevâhiri'l-Kelâm: Tarih ilminden bahseden Arapça bir eserdir. Eser ayrıca enbiyâ, hulefâ ve mülûklerin tarihini de ihtiva etmektedir.

Diğer eserlerinin isimleri *Risâle fî Binâi Ayasofya ve Kal'ati Kostantiniyye, Cevâhirü'l-Garâib, Fırsatnâme* ve *el-Hazîratü'l-Hâzıra ve'l-Hadîkatü'n-Nâzıra*'dır.³⁹ Bu eserlerinden başka Türkçe ve Arapça şiirleri de vardır. Şiirlerinde Cinânî mahlasını kullandığı için zaman zaman Bursalı Mustafa Cinânî (ö. 1004/1595) ile karıştırılan⁴⁰ Cenâbî'nin Türkçe şiirlerinden bazıları şöyledir:

*Bilmedi kadrini hayfâ o dürr-i nâ-yâbın
Dest-i emvâc ile deryâ ko dögünsün yürüsün
Şem'-veş aşk eri şevkinle ko yansun yürüsün
Başına âteşin efserler urunsun yürüsün*

*Gam-ı haddinle nola yansa vücûdu mumun
Dûd-ı âhım Hudâ yerde komaz mazlumun*

³⁷ Canatar, a.g.m., s. 352.

³⁸ Süleymaniye Ktp., Yenicami, nr. 831, 832, Reisülküttâb, nr. 608-609, Ayasofya, nr. 3033, Hamidiye, nr. 896; Râgıb Paşa Ktp., nr. 983, 985-986; Köprülü Ktp., nr. 1031-1032; Murad Molla Ktp., nr. 1429-1430, 1454; TSMK, nr. III. Ahmed, 2958, Revan, 1568; Nuruosmaniye Ktp., nr. 3098, 3099-3100, 3101-3102. Bkz. Canatar, a.g.m., s. 352.

³⁹ Bursalı Mehmed Tâhir, *a.g.e.*, III, 40.

⁴⁰ Canatar, a.g.m., s. 352.

*Geçüp serden safâ-yı aşkı berdâr olmayan bilmez
Muhabbet yolunun zevkin sevük-bâr olmyan bilmez*

*Sîmede aşkınla dâg-ı bî-şumâr itsem gerek
Âleme sûz-ı derûnum âşikâr itsem gerek⁴¹*

5- ÇÂKER: Asıl adı Mehmed olan Çâker Efendi, isminin Mehmed olduğunu bir şiirinde şöyle dile getirmiştir:

*Mahlasım Çâker'se isimdir Mehemmed sen gibi
Gel Muhammed hakkıçün gel kardeşim cânım yiğit*

Çâker kendi kalemle yazdığı hâl tercemesinde 1790'da [Tokat'ın] Zile ilçesinde doğduğunu söylemiştir. 1822 yılında tahsil-i ilm için İstanbul'a gelmiş, ancak Tophâne'de topçu alayı ile karşılaştığında asker olmaya karar vermiştir. Üç sene bu işle meşgul olduktan sonra bu işe başlamasına vesile olan kişi şehit olunca bu mesleği daha fazla sürdürememiştir. Bu olaydan hayli etkilenen Çâker, Manastır şehrine gelmiş ve burada arzuhalcilik yapmıştır. Bir taraftan Türk, Arap ve Fars edebiyatıyla meşgul olan Çâker, bir taraftan da bazı şairlerin Divanlarını tedkik etmeye başlamıştır. Yaklaşık on sene sonra 1835'de İşkodra'da Rumeli valisi Mahmud Hamdi Paşa (ö. 1253/1837)'nın kitabetine girmiş, Paşa vefat edince 1837'de yerine atanan Yenişehirli Hasan Rifat Paşa'nın divân kâtibi olmuştur. 1839'da Hasan Rifat Paşa'nın İşkodra'dan azli üzerine tekrar Manastır'a gelmiş ve burada Rumeli valisi Ahmed Zekeriya Paşa'nın ve daha sonra da onun halefleri Halil Paşa ve Dilaver Paşa'nın divân kâtipliğini yapmıştır. 1843 senesinde İşkodra valiliğine getirilen Bosnalı Süleyman Paşazâde Osman Mazhar Paşa'nın kitabet hizmetine tayin olarak ikinci kez İşkodra'ya gelmiş ve vefatına kadar buradan ayrılmamıştır.

Çâker 18 Aralık 1857 (1 Cumâde'l-ülâ 1274) tarihinde vefat etmiştir. Mezarı İşkodra'da Çukurçeşme cami-i şerifi avlusundadır.

Çâker'in Türkçe, Arapça ve Farsça şiirlerden oluşan mürettep ve mufassal bir *Divan*'ı vardır. Bunun dışında kendi hattıyla yazdığı *Münşeât*'ı, Arap şairlerine ait şiirleri yine kendi hattıyla kaleme aldığı bir *Mecmuâ'sı* ve Sâib (ö. 1087/1676)'in *Divan*'ına yazdığı mufassal bir şerhi vardır. *Divan*'ı bir cilde yakın şerh etmesine rağmen elif harfleri ile başlayan gazellerin şerhini tamamlayamadan vefat etmiştir.⁴² *Divan*'ında yer alan Türkçe şiirlerinden bazıları şunlardır:

*Yetiş ben ölmeden ey şûh-ı dilsitân yetiş
Serim dolaşmada cellâd-ı bî-amân yetiş*

⁴¹ Tuman, *a.g.e.*, 1, 161.

⁴² Geniş bilgi için bkz. Ergun, *Türk Şairleri*, III, 1101-1103. Ayrıca bkz. İbnülemin Mahmud Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, Dergâh Yay., İstanbul 1988, I, 254-255; Tuman, *a.g.e.*, I, 171.

Hazân-ı deyle cehennem gamında kaldım ben

Eyâ nesîm-i bahâr-ı behiştîyân yetiş

Kıssa-i derd-i dili kimlere takrîr idelim

Kime dinlettirelim kimleri dilgîr idelim

Ne remz ider bilebildin mi nây-ı Mevlânâ

Nedir o nâyda sırr-ı nevâ-yı Mevlânâ

Yolun uğrarsa eğer Zile denilen şehre

Zâyi itme şu emânâtımı ey bâd-ı sabâ⁴³

6- EMİN (1): Şeyh Emîn Tokadî diye meşhur olan Emîn Efendi'nin asıl adı Mehmed, künyeleri Ebü'l-Emâne ve Ebû Mansûr⁴⁴ ve lakabı Cemâleddin'dir. Dayı-zâde diye tanındığı da zikredilmiştir.⁴⁵ Babasının adı Derviş Hasan, dedesinin adı Ömer en-Nakkâş'dır.⁴⁶ Emîn Efendi,

Oldı zâhir nice kerâmâtı

Şeyh Mehmed Emîn Tokât⁴⁷

beyyinde ifade ettiği gibi Tokatlı'dır. Fatin tezkiresinde Diyarbakırlı olduğu⁴⁸ söylenmekle birlikte 1664'te Tokat'ta doğmuştur.⁴⁹ Babası Hasan Efendi Nakşibendiyye tarikatının Urmeviyye kolunun pîri Aziz Mahmûd Urmevî (ö. 1048-1639)'ye intisap etmiş bir mürittir. IV. Murad'ın ilgi ve yakınlığını gören Şeyh Urmevî, Revan seferinden döndükten sonra idam edilince Hasan Efendi Diyarbakır'dan ailesiyle birlikte Tokat'a göç etmek zorunda kalmıştır.⁵⁰

⁴³ Ergun, *Türk Şairleri*, III, 1101, 1103.

⁴⁴ Ali Emîrî, *Tezkire-i Şu'arâ-yı Âmid*, Matbaa-i Âmidî, Dersâdet 1328, I, 98.

⁴⁵ Osmânzâde Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, II, 71; Mehmet Akkuş, "Mehmed Emîn-i Tokadî'nin Hayatı ve Şahsiyeti", *Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu, 2-6 Temmuz 1986*, haz. S. Hayri Bolay, v. dğr., Gelişim Matbaası, Ankara 1987, s. 521.

⁴⁶ Ali Emîrî, *a.g.e.*, 98.

⁴⁷ Sadık Erdem, *Râmiz ve Âdâb-ı Zurfâ'sı, İnceleme-Tenkidli Metin-İndeks-Sözlük*, Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara 1994, s. 23.

⁴⁸ Bkz. Orhan Sarıkaya, *Tezkirecilik Geleneği İçerisinde Fatîn Tezkiresi*, Yüksek Lisans Tezi, danışman: Kazım Yetiş, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2007, s. 81.

⁴⁹ Ali Emîrî, *a.g.e.*, s. 99.

⁵⁰ Ali Emîrî, *a.g.e.*, s. 98-99; Halil İbrahim Şimşek, "Mehmed Emin Tokadî", *DİA*, Ankara 2003, XXVIII, 467.

1698 yılında İstanbul'a gelen Emîn Efendi hemşehrilerinin bulunduğu Zeyrek'teki Pîrî Paşa Medresesi'ne yerleşmiştir.⁵¹ Ali Emirî (ö. 1924)'nin bildirdiğine göre Şeyhülislâm Mirzazâde Şeyh Mehmed Efendi (ö. 1147/1735)'den dinî ilimleri okumuş, Yedikuleli Hâşimî-zâde Seyyid Abdullah Efendi (ö. 1144/1731)'den sülüs ve nesih yazılarını meşk ederek icâzet almıştır.⁵² Emîn Efendi, Rûznâmçe-i evvel kesedarı Ali Efendi'nin oğluna ders vermeye başlamış ve daha sonra Reîsülküttâb kalemî kâtipliğine tayin edilmiş ve bu arada Şehzadebaşı Camii'nde ve Kesedar Ali Efendi'nin kendisi için tahsis ettiği evde bazı talebelere Hâfız'ın *Divan*'ını okutmuştur. Kesedar Ali Efendi ile birlikte 1702'de Edirne'ye gelen Emîn Efendi burada İtrî Çelebi (ö. 1147/1735) ve Küçük Müezzîn Nazîm Çelebi (ö. 1129/1717) gibi musikî üstatlarından musikî dersleri almıştır. Kesedar Ali Efendi'nin oğlu ölünce bundan pek müteessir olan Emîn Efendi, Edirne'de Kadîrî dergâhı şeyhi olan Kasap-zâde Mehmed Efendi'nin tavsiyesiyle 1702'de Hicaz'a azimet etmiştir. Mekke'de Nakşibendî-Müceddidî şeyhi Ahmed Yekdest-i Cüryânî (ö. 1119/1707) ile tanışan⁵³ Emîn Efendi, ona intisap etmiş ve 1706'da başladığı yolculuğunu üç yıl sonra 1709'da tamamlayarak İstanbul'a avdet etmiştir. Beş sene kadar İstanbul'da Hüseyin Paşa-zâde Mehmed Bey'in hanelerinde kalan Emîn Efendi bu süre zarfında Şehzadebaşı Camii'nde ders vermiştir. Hüseyin Paşa-zâde Mehmed Bey'in 1710'da mîrimîranlık göreviyle Habeş'e ve daha sonra Kudüs valiliğine tayin edilmesiyle, Emîn Efendi de kâtip sıfatıyla ona iştirak etmiş ve yedi yıl kaldıktan sonra 1717'de Mehmed Bey'le birlikte İstanbul'a dönmüştür. İstanbul'da Mehmed Bey'in evinde ikâmet etmeye başlayan Emîn Efendi, Mehmed Bey vefat edince evden ayrılmış ve evlenerek kendine yeni bir ev kurmuştur. İstanbul'da bir ara Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin türbedarlığını yapan Emîn Efendi'ye, Ayvansaray'daki Emîr Buhârî Tekkesi'nin şeyhi Ahmed Efendi 1743'te vefat edince bu tekkenin şeyhliği teklif edilmiş, o da iki yıl şeyhlik⁵⁴ vazifesini ifa ettikten sonra 12 Eylül 1745 (5 Şâban 1158) tarihinde, Berat gecesinde⁵⁵ şîr-pençeden vefat etmiştir.⁵⁶ Kabri Zeyrek'teki Pîri Paşa Camii civarındadır.⁵⁷ Halifelerinden Müstakim-zâde Süleyman Sâdeddin Efendi (ö. 1202/1788)'nin söylediği, "*Oldu lâhûta revan Allah deyip rûh-ı Emîn*"⁵⁸ mısraı vefatına tarihtir.

⁵¹ Şimşek, a.g.m., s. 467.

⁵² Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin Efendi, *Tuhfe-i Hattâtîn*, Devlet Matbaası, İstanbul 1928, s. 400; Şimşek, a.g.m., s. 467; Ali Emirî, a.g.e., s. 99.

⁵³ Rıza Oğraş, *Esad Mehmed Efendi ve Bağçe-i Safâ-Endûz'u (İnceleme-Metin)*, Kültür Bakanlığı [Yay.], Burdur 2011, s. 47 (e-Kitap).

⁵⁴ Şeyhliği hususunda ayrıntılı bilgi için bkz. Osmânzâde Hüseyin Vassâf, a.g.e., II, 62-78.

⁵⁵ Râmiz, s. 23; Esad Mehmed Efendi, s. 47; Mehmed Süreyyâ, a.g.e., I, 392.

⁵⁶ Ruhsar Zübeyroğlu, *Mecmû'atü't-Terâcim, Mehmed Tevfik Efendi*, Doktora Tezi, danışman: Ali Alpaslan, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1989, s. 290. Şîr-pençe: Stafilkok türü bakterilerin yol açtığı deri altı dokusunun ve yağ bezlerinin iltihabından ileri gelen, kanlı irin içeren kan çıbanları topluluğu; kızıl yara. Bkz. Yaşar Çağbayır, *Ötüken Türkçe Sözlük*, Ötüken Yay., İstanbul 2007, IV, 4492.

⁵⁷ Geniş bilgi için bkz. Ali Emirî, a.g.e., s. 98-112.

⁵⁸ Fatîn, s. 82; Bursalı Mehmed Tâhir, a.g.e., I, 39.

Şiirlerinde Ârif ya da Emîn mahlasını kullanan⁵⁹ Emîn Efendi'nin kaynaklara geçmiş çoğu tercüme ve risale olan pek çok eseri vardır. Ancak eserlerinin sayısı itibarıyla kaynaklar farklı rakamlar vermektedir. *Mecmû'atü't-Terâcim*'de ve *Osmanlı Müellifleri*'nde ilahi ve manzumeleri dışında on iki eseri olduğu belirtilirken, Mehmet Akkuş yirmi beş ve İbrahim Şimşek on dört eserinden bahsetmiştir. Sayılardaki bu farklılık Emîn Efendi'nin bazı çalışmalarının birkaç varaklık risalelerden ibaret olmasından kaynaklanmış olabilir. Şimdi Emîn Efendi'nin saydığımız bu kaynaklarda geçen ve yine mezkûr kaynaklara girmemiş eserleriyle birlikte toplam kırk kadar eserini ve tespit edebildiğimiz kadarıyla Yurtiçi ve Yurtdışı kütüphanelerde bulunan kayıtlarını verelim: *İrşâdü's-sâlikîn* (Millet Ktp. Şer'iyye, nr. 832/7; Millî Ktp. nr. 4221/4; Çorum İl Halk Ktp. nr. 772/4); *Risâle fî sülûkî't-Tarîkatî'n-Nakşibendiyye* (Millet Ktp. Şer'iyye, nr. 832/6); *Sıyanet-i Dervîşân der Bahs-i Deverân-ı Sûfiyân* (Millet Ktp. Şer'iyye, nr. 832/10); *Şerh-i Kelimât-ı Hâcegân* (Millet Ktp. Şer'iyye, nr. 832/4); *Risâle-i Rûhiyye* (Millet Ktp. Şer'iyye, nr. 832/3); *Silsile-i Hâcegân-ı Tarikat-ı Nakşibendiyye* (İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin, nr. 778/2; Millî Ktp. nr. FB 204/2); *Risâle fî Tarîkî'n-Nakşibendiyye* (İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin, nr. 1160/1; Millet Ktp. Şer'iyye, nr. 1018/1 ve 1018/2; Çorum Hasan Paşa İl Halk Ktp. nr. 772/3); *Vasiyyetnâme* (Millî Ktp, nr. FB 204/4; Millet Ktp. nr. Şer'iyye 1018/4; İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin, nr. 1160/4; Çorum Hasan Paşa İl Halk Ktp. nr. 742/8); *Risâle-i Suâlât ve Cevâbât* (Millet Ktp. Şer'iyye 832/5); *Risâle-i Tevhîd-i Bârî* (Millet Ktp. Şer'iyye, nr. 1018/3; İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin, nr. 1160/3; Çorum Hasan Paşa İl Halk Ktp. nr. 727/7); *Risâletü'l-kalb* (Millî Ktp, 4446/3); *Risâletü'z-zikr (Zikr-i Hafî)* (Millî Ktp. nr. FB 204/3); *Terceme-i Mukaddime-i Cezerî* (Millî Ktp. nr. 4175/2 ve 4175/2; Konya İl Halk Ktp. nr. 3197/4); *Terceme-i Risâle-i Vâliyye-i Ahrâriyye* (Millet Ktp. Şer'iyye, nr. 832/8); *İmâm Gazâlî'nin Emânetullâh Risâlesi Tercemesi* (Konya İl Halk Ktp. nr. 2864/2); *Risâletü'l-etvâr* (Çorum Hasan Paşa İl Halk Ktp. nr. 772/5); *Terceme-i Metalî'ü'l-Meserrât* (Manisa İl Halk Ktp. nr. Ze 276); *Şerh-i Beyt-i Mesnevî* (Millet Ktp. Şer'iyye, nr. 832/9); *Şerh-i Kasîde-i Bürde Türkî* (Konya Karatay Yusuf Ağa Ktp. nr. 556/1); *Gazel ve Tahmisler* (Millet Ktp. Şer'iyye, nr. 832/12); *Menâkıbnâme* (İstanbul Büyük şehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, nr. 1768; Millet Ktp. Şer'iyye, nr. 1018/5); *Risâle-i İlm-i Meânî* (Konya Karatay Yusuf Ağa Ktp. nr. 556/2); *Merâtıb-ı Vücûd Risalesi* (Millet Ktp. Şer'iyye, nr. 1251/5); *Keşfü'l-esrâr fî tavzihi hayâti hayri'l-ibrâr* (Kastamonu İl Halk Ktp. 1626/3); *Risâle-i Ma'rîfetullâh* (Çorum Hasan Paşa İl Halk Ktp. nr. 772/6); *Risâle fî't-tasavvuf* (Çorum Hasan Paşa İl Halk Ktp. nr. 772/1); *Tezkire* (Millet Ktp. Şer'iyye, nr. 832/13); *Na't-ı Nebî* (Mısır Millî Ktp., Türkî Talat, nr. 100); *Resmî Vesikalar* (Oxford Bodleian Ktp. nr. Turk. a. 2); *Terceme-i Şerh-i Delâil-i Hayrât; Tuhfetü't-tullâb li-hediyyeti'l-ahbâb; Şerh-i Kasîde-i Askalânî; Hülâsa-i Tarikat; Terceme-i Savâiku İbn-i Hacer; Reşehât'ın bir bölümünün şerhi; Mektuplar, Risâle-i Telkîn-i Tevhâd-ı Kalbî; İsm-i Celâl Risâlesi Tercemesi; Risâle-i Sülûk-ı Arabî; Terceme-i Risâle-i*

⁵⁹ Bkz. Tuman, *a.g.e.*, I, 67.

Şeyh Abdülhak Secâdil.⁶⁰ Son olarak *Hediyetü'l-Ârifîn*'de Emîn Efendi'nin Türkçe şiirlerini ihtiva eden bir *Divan*'dan da bahsedilmektedir.⁶¹

Emîn Efendi'nin Mısır Millî Kütüphanede bulunan Na't-ı Şerîfi şöyledir:

Senin zâtın kamu medhe ehakdır yâ Rasûlallâh
Ne denlü medh olunsa mâ-sadakdır yâ Rasûlallâh
Döner ta'zîmine heft âsumân olmuşdurur şâhid
Gürûh-ı ehl-i aşka hoş sebakdır yâ Rasûlallâh
Sirâc-ı nûr hüsündür eden âfâkı pür-envâr
Bu kurs-ı şems ona zerrîn tabakdır yâ Rasûlallâh
Dü âlem ehline feryâd-res zât-ı şerîfindir
Cemî-i kâinâta fazl-ı Hakdır yâ Rasûlallâh
Şefâ'aten cüdâ etme Emînâ bendeni yarın
*Ki lütfun ehl-i cürme müttefikdir yâ Rasûlallâh*⁶²

Ârif ve Emîn mahlaslarını birlikte kullandığı muhammesi şöyledir:

Ârifâ kesme ümîdin rahmet-i Rahmân'dan
Ger rızâ-yı Hak'sa matlab geç yüri Rıdvân'dan
Kible-i uşşâka yüz sür gâfil olma andan
Kıl itâ'at sâkî-i sahbâya her dem cândan
*Ey Emîn-i bü'l-emân ger ister isen feth-i bâb*⁶³

7- EMİN (2): Emîn [Tokat'ın] Zile kazasında doğmuş ve 1825 yılında vefat etmiştir. Hayatı hakkında başka bir bilgi bulunmayan Emîn'in bir *Divan*'ı vardır.⁶⁴

8- İHYÂ: Asıl adı Ömer İhyâüddin olan İhyâ Efendi 1874 yılında⁶⁵ Tokat'ta doğmuştur. Babası Sivasslı Mütevellî-zâde Musa Efendi'dir.

⁶⁰ Mehmed Tevfik Efendi, s. 290; Bursalı Mehmed Tâhir, *a.g.e.*, 1, 39; Akkuş, *a.g.m.*, s. 529; Şimşek, *a.g.m.*, 467-468.

⁶¹ İsmail Paşa el-Bağdâdî, *Hediyetü'l-Ârifîn, Esmâü'l-Müellifîn ve Âsârü'l-Musannifîn*, İstanbul 1955, II, 326.

⁶² Esad Mehmed Efendi, s. 47-48; Fatîr, s. 81.

⁶³ Sâlim Efendi, *Tezkiretü'ş-Şu'arâ*, haz. Adnan İnce, Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara 2005, s. 187; Mehmed Tevfik Efendi, s. 290; Tuman, *a.g.e.*, 1, 67; Esad Mehmed Efendi, s. 48.

⁶⁴ İsmail Paşa el-Bağdâdî, *İzâhu'l-Meknûn fi'z-Zeyli alâ Keşfi'z-Zünûn an Esâmi'l-Kütübi ve'l-Fünûn*, tashih: M. Şerafettin Yaltkaya ve Kilisli Rifat Bilge, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1972, I, 491; Tuman, *a.g.e.*, II, 1234.

İhyâ Efendi, Rüşdî mektebinden mezun olduktan sonra medreseye girmiş ve Müftü Osman Efendi'den icazet almıştır. Kur'an hafızı olan⁶⁶ İhyâ'nın daha talebelik yıllarında, İstanbul'un en iyi mecmualarından *Musavver Malumat*'ta şiirleri çıkmış ve ilk resmî vazife olarak 1897'de Tokat-Behzat İlkokulu (iptidaiye)'na öğretmen olarak tayin edilmiştir.⁶⁷ 1889 ya da 1898'de Sivas Askerî Rüşdîsi'ne Kavâid-i Osmâniye muallimi tayin edilmiştir. 1907'de babasından kalan araziye satarak İstanbul'a gelen İhyâ burada Reşid Âkif Paşa (ö. 1338-1339/1920)'nın tavsiyesiyle bir idâdî mektebine muallim tayin edilmiştir.⁶⁸ II. Meşrutiyet'in ilanıyla Dâhiliye Nâzırı olan Reşid Âkif Paşa'nın delaletiyle maaşı artırılan İhyâ, Paşa'nın istifasından sonra yardım alamamış, İstanbul'da yedi nüfuslu ailesiyle 570 kuruş maaşla ortada kalınca bu duruma çok üzülmüş ve geçirdiği cinnet neticesinde⁶⁹ 20 Haziran 1909 (I Cumâde'l-âhire 1327) tarihinde kendini asarak intihar etmiştir. Mezarı Edirne Kapı Kabristanı'ndadır.

İhyâ ölümünden bir hafta önce şu şiiri söylemiştir:

Zarûret hiç kalır bin türlü kahriyyât ile bittim

Ne Hakk'ı lâkin aldattım ne bir zî-rûhî incittim

Bu şiir İhyâ'nın mezar taşına da yazılmıştır. İbnülemin, İhyâ hakkında şunları söylemektedir: "Zavallı İhyâ gibi aziz vatanın bir köşesinde yaşamış, kendini kendi yetiştirmiş olan bir genç ve fakir medreselinin manzumeler yazabilmesi her hâlde bir şeydir ve 'Aferin'e lâyıktır."⁷⁰

İhyâ'nın bilinen iki eseri vardır. Bunlar:

a- Darabât-ı Aşk: Eser beyitler dahil 32 manzumeden oluşmaktadır. Gazel ve tarihlerin ağırlıkta olduğu eserde mesnevi, müstezat, muhammes, müseddes, tahmis, şarkı, kıta, rubaî, müfret ve murassa nazım şekilleri ile söylenmiş manzumelerin yanı sıra hece vezni ile yazılmış iki de şiir bulunmaktadır. Eserde ayrıca asıllarıyla birlikte Arapça ve Farsça'dan tercüme edilmiş şiirler de vardır. Eser 1907'de İstanbul'da Cihan matbaasında basılmıştır.⁷¹

b- Bakûre: Sâdî'nin *Bostan* adlı eserinin tercüme edildiği bu eser küçük bir risale halindedir.⁷² 20 sayfadan ibaret olan eser 1901'de Sivas Vilâyet matbaasında basılmıştır.⁷³

⁶⁵ Bu tarih Nâzım Polat'ın makalesinde 1876-77 olarak verilmiştir. Bkz. Nâzım H. Polat, "Sivaslı Mütevellizâde Ömer İhyâ ve 'Bakûre'si", *TÜBİAR: Türklük Bilimi Araştırmaları*, sy. 10 (Aralık 2001), s. 123.

⁶⁶ İbnülemin Mahmud Kemal İnal, *a.g.e.*, II, 694.

⁶⁷ Polat, *a.g.m.*, s. 126.

⁶⁸ İbnülemin Mahmud Kemal İnal, *a.g.e.*, II, 694.

⁶⁹ Polat, *a.g.m.*, s. 126-127.

⁷⁰ İbnülemin Mahmud Kemal İnal, *a.g.e.*, II, 694, 697.

⁷¹ Polat, *a.g.m.*, s. 130, 148.

⁷² İbnülemin Mahmud Kemal İnal, *a.g.e.*, II, 695.

⁷³ Polat, *a.g.m.*, s. 147.

Darabât-ı Aşk'ta geçen şiirlerinden bazıları şöyledir:

*Efzûde buyur ilmimi irfânımı yâ Rab
İkmâl ediver sehvimî noksânımı yâ Rab
Ukbâya kadem basmadan evvel bu sitem-keş
Basdır göreyim şiirimi dîvânımı yâ Rab
Nağme ise de efgân ise de zâde-i tab'ım
Pâyende buyur nağmemi efgânımı yâ Rab
İhyâ kulunu kûşe-i haybette bırakma
Sen bilmedesin derdimi dermânımı yâ Rab
Terk ettiği dem tâir-i can lâne-i cismim
Hem-râh buyur dinimi imânımı yâ Rab*

*Yâ Rab dil-i bîmârıma lütfunla şifâ ver
Dermânı bulunmaz dediğim derde devâ ver
Ya sabrımı derdimde füzûn eyle o nisbet
Ya rütbe-i sabrımca bana derd ü belâ ver
Dünyâda yeter çekdiği İhyâ-yı zaîfin
Ukbâda ne gam ver ana ne havf u recâ ver⁷⁴*

9- İSHÂK: Doğum tarihi bilinmeyen İshâk Efendi'nin tam adı İshâk b. Hasan et-Tokâdî er-Rûmî el-Hanefî'dir.⁷⁵ Şiirlerinde Rızâî mahlasını kullanmıştır.⁷⁶

Ailesi Azerbaycan'da bulunan Zencan şehrinden gelerek Tokat'a yerleşmiştir.⁷⁷ Tahsilini İskenderiye ve Kahire'de tamamlayıp⁷⁸ din âlimi olarak Tokat'a dönen İshâk Efendi, devrinin büyük âlimlerinden olan Vâni Mehmed Efendi (ö. 1096/1685)'den de ilim tahsil etmiştir. *Nazmü'l-ulûm* adlı eserinden anlaşıldığına göre II. Süleyman (ö. 1102/1691) ve IV. Mehmed (ö. 1104/1693) dönemlerini görmüş, 1677'de hacca gitmiştir.

⁷⁴ Ömer İhyâüddin, *Darabât-ı Aşk*, Matbaa-i Kütüphanê-i Cihân, Dersaadet 1325, s. 4, 74.

⁷⁵ İsmail Paşa el-Bağdâdî, *a.g.e.*, I, 201.

⁷⁶ Bkz. Tuman, *a.g.e.*, II, 1232.

⁷⁷ Rasim Deniz, "İshâk Bin Hasan Tokadî", *Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu, 2-6 Temmuz 1986*, haz. S. Hayri Bolay, v. dğr., Gelişim Matbaası, Ankara 1987, s. 603.

⁷⁸ Seyfullah Korkmaz, "Tokatlı Şair Rızâî İshâk Bin Hasan'ın Bir Mersiyesi", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sy. 12 (2002), Kayseri, s. 186. Ayrıca bkz. Bayram Özfirat, "Tokat'ın 17. Yüzyıl Âlim Şairlerinden İshâk Bin Hasan Tokatî ve Nazmü'l-Ulûm Adlı Mesnevisi", *Turkish Studies*, vol. 8/1 (Winter 2013), s. 2066.

Fazlullah isimli oğlunu 1687'de veba nedeniyle kaybeden İshâk Efendi oğlundan bir yıl sonra 1688'de vefat etmiştir.⁷⁹ Mezarı Tokat'ta Has Dağı'nın batısında yer alan Boyun mezarlığındadır.⁸⁰

İshâk Efendi'nin eserleri ile ilgili en geniş çalışma Rasim Deniz'e aittir. İshâk Efendi'ye ait Deniz'in tespit ettiği yedi eser vardır. Bu eserlerden başka dört eser daha tarafımızca tespit edilmiş İshâk Efendi'nin eserlerinin sayısı on bire çıkmıştır. Bunlar:

a- Nazmü'l-Ulûm: Eser; Münâcât, Naat-ı Seyyidü'l-Mürselîn ve Ashâb-ı Güzîn, Medh-i İmâm-ı Azâm Ebû Hanîfe ve Medh-i Telâmîzihüm, Medh-i Sultan Mehmed Han, Sebeb-i te'lif, Nazmü'l-ulûm ve Tetimme bölümlerinden oluşup, on yedi varaktır. Mesnevi nazım şekli ile yazılan eserin yazmalarından bazıları şunlardır: Millet Ktp. Ali Emirî, nr. 733/1; Millî Ktp. nr. A. 2292/13, nr. A 1643/12, nr. A 2433/4.

b- Nazmü'l-Leâli: Bu eser *Manzûme-i Akâid* olarak da bilinmektedir. Mesnevi nazım şekli ile yazılmıştır. Âlimler arasında çok tutulan ve sevilen eser Allâhu Teâlâ'nın sıfât-ı selbiye ve subûtiyyesinin beyanı, Kelâmullâh beyanı, Ru'yetullâh beyanı, Cebriye mezhebinin beyanı vs. yirmi üç bölümden oluşmaktadır. Çok sayıda yazması bulunan eserin bazı yazmaları şunlardır: Millî Ktp. nr. A 3094/6, nr. A 3745, nr. Zile 300/2; Konya Bölge Yazma Eserler Ktp. nr. Yalvaç III/4; İzmir Millî Ktp. nr. 799 vs.

c- Şerh-i Cilâu'l-Kulûb: Bu kitap Birgivi (ö. 981/1573)'nin *Mev'iza* adlı eserinin şerhidir. Eserin Millî Ktp. nr. 1057 ve nr. Zile 143/1'de, Diyarbakır İl Halk Ktp. nr. 775/1 ve nr. 372/1'de vs. yazma nüshaları vardır.

d- Geydânî: Bu eser Lutfullah Geydânî (ö. 750/1349)'nin Arapça fıkıh kitabının Türkçe manzum tercümesidir. Eserin bir nüshası Kayseri Raşit Efendi Ktp. nr. 351'de kayıtlıdır.

e- Metâlib-i Musallî: Bu eser de Lutfullah Geydânî'nin Arapça fıkıh kitabının Arapça şerhidir. Eserin Millî Ktp. nr. Zile 30/1, Manisa İl Halk Ktp. nr. 2960/2'de yazma nüshaları vardır.

İshâk'ın *Usturlâb* ve *Sırâcü'l-kulûb* adlı eserleri de vardır.⁸¹

Bunlardan başka tespit edebildiğimiz diğer eserler şunlardır: *Şerhu Mukaddimetî's-salât* (Amasya Beyazıt İl Halk ktp. nr. 260/1 ve nr. 1805/3); *Kitâb-ı Zencânî* (Konya Bölge Yazma Eserler Ktp. nr. 363/2); *Zehâriü'l-âhire* (Konya Bölge Yazma Eserler Ktp. nr. 117/2 ve nr. 976/2); *Şerhu'l-Muammeyât fi esmâi'n-Nebî* (Manisa İl Halk ktp. nr. 2992/3).

⁷⁹ Deniz, a.g.m., s. 604-605.

⁸⁰ Korkmaz, a.g.m., s. 187.

⁸¹ Eserlerle ilgili geniş bilgi için bkz. Deniz, a.g.m., s. 605-609.

Nazmü'l-ulûmî da yer alan beyitlerden bazıları şöyledir:

İlâhî zülcelâl-i Rabb-i ekrem
Alîm-i kâdir u kayyûm u erham
Musavvir hakden takvîm-i ahsen
İden gülzârı güllerle müzeyyen
Te'âlellâh zihî hallâk-ı âlem
İden bir katreden halkı mükerrerem
Bulur her bir varakda re'y-i âkil
Sübût-ı vahdete akvâ-yı delîl⁸²

Nazmü'l-Leâlî de geçen beyitlerden bazıları da şöyledir:

Gülidir besmele gülzâr-ı ilmün
Revâcî revnâkı bâzâr-ı ilmün

Cihânı tutmuş idi düzd ü rehzen
Misâl-i gamze-i hûnhâr u pürken
Temevvüde hüccümü ehl-i şirkin
İşi yağma idi Türkmân-ı Türkin

Cihân cümle usanmıştı özinden
Yerin altı hayırlıdır yüzinden⁸³

10- KÂNÎ: Asıl adı Ebû Bekir olan Kânî 1712'de Tokat'ta doğmuştur.⁸⁴ Ailesi ile ilgili kaynaklarda herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Daha genç yaşta nazım ve nesir sahasında nev'î şahsına münhasır nükteli ifade ve üslubu ile çevresinde büyük bir nam kazanan⁸⁵ Kânî, Tokat Mevlevîhanesi'ne dâhil olmuş ve oranın hizmetini yapmaya başlamıştır. Hekimoğlu Ali Paşa (ö. 1171/1758) Trabzon'dan üçüncü defa sadrazamlığa

⁸² Tuman, *a.g.e.*, II, 1232.

⁸³ Deniz, *a.g.m.*, s. 606-607.

⁸⁴ Şefkat, *Tezkire-i Şu'arâ-yı Şefkat-i Bağdâdî*, haz. Filiz Kılıç, Kültür Bakanlığı Yay., s. 126 (e-kitap); Muallim Nâci, *Esâmî*, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul 1308, s. 261; Önder Göçgün, "XVIII. Yüzyıl Klâsik Türk Şiiri'nin Nüktedan Bir Mevlevî Şâiri: Tokatlı Kânî", *Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu, 2-6 Temmuz 1986*, haz. S. Hayri Bolay, v. dğr., Gelişim Matbaası, Ankara 1987, s. 565.

⁸⁵ Kânî, *İslâm Ansiklopedisi*, Maarif Basımevi, İstanbul 1955, VI, 158.

gelmek üzere İstanbul'a giderken Tokat'a uğramış, Kânî'nin kendisine sunduğu kasideleri beğenmiş ve akabinde onu da yanına alarak⁸⁶ 1755'te İstanbul'a gitmiştir.⁸⁷

Kânî İstanbul'a gelince eğitim düzeyinin artması ve devlet terbiyesi alması için Dîvân-ı Hümâyûn kalemine yerleştirilmiştir. Paşa sadareten ayrılınca Kânî Silistre Valiliği'ne tayin edilen bir zatın yanında Dîvân kâtibi olarak Silistre'ye gitmiştir. Kânî, burada bir müddet kaldıktan sonra Eflak ve civarındaki bölgelere gitmiş, buralarda eşraftan bazı kimselerin özellikle de Ulah beylerinin kâtipliklerini yapmıştır. Eflak Voyvodası İskerlet-zâde Konstantin Bey'in Bükreş'te özel kâtipliği görevinde bulunan Kânî bu görevi devam ettirdiği sırada Voyvoda Konstantin, kendisinden yeğeni Alexandr'a Türkçe öğretmesini istemiş, o da bu isteği kırmamıştır.⁸⁸

Yeğen Mehmed Paşa (ö. 1157-1158/1745) ikinci kez sadrazamlığa getirilince Kânî'yi İstanbul'a davet etmiş, o da bunun üzerine 1782'de tekrar İstanbul'a gelmiştir. Ancak vurdumduymaz hareketleri, aşırı rahat davranışları, kalenderliği ve laubali tavırları⁸⁹ ve özellikle Paşa'nın sırlarını ifşa etmesi yüzünden idama mahkûm edilmiştir. İdam kararı Reîsü'l-küttâb Hayri Efendi'nin araya girmesiyle sürgüne çevrilen ve bütün malına el konulan Kânî Limni'ye sürgün edilmiştir.⁹⁰ Burada büyük sıkıntılar çeken Kânî, arkadaşına yazdığı bir mektupta üç buçuk ay kadar tütüne bile hasret kaldığını söylemiştir.⁹¹

Hayatının son demlerinde affedilen Kânî İstanbul'a geldikten bir müddet sonra 1792'de vefat etmiştir.⁹² Sürûrî'nin, "*Her sözü ma'den-i cevher idi gitti Kânî*" ve Sümbülzâde Vehbî'nin, "*Gitti gevher idi gûyâ o maârif kânî*" mısraları ölümüne tarih düşürülmüştür.⁹³ Mezarı Eyüp'te Küçük Emir Efendi'nin yakınındadır.⁹⁴

Kânî, yaşamının bir bölümünde Mevlevî dervişi olarak uzun yıllar Mevlevî dergâhına devam etmişse de özellikle Tokat'tan ayrıldıktan sonra Mevlevîlikle bağlarını

⁸⁶ M. Nuri Çınarcı, *Şeyhülislâm Ârif Hikmet Bey'in Tezkiretü's-Şu'arâsı ve Transkripsiyonlu Metni*, Yüksek Lisans Tezi, danışman: H. İbrahim Yakar, Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007, s. 96-97; Muallim Nâci, *Esâmî*, s. 261-262; a. mlf., *Osmanlı Şairleri*, haz. Cemâl Kurnaz, Akçağ Yay., Ankara 2000, s. 237.

⁸⁷ İsa Kayaalp, "Kânî", *DİA*, İstanbul 2001, XXIV, 306; İlyas Yazar, *Kânî Divânı, Tenkidli Metin ve Tahlil*, Libra [Yay.], İstanbul 2010, s. 33.

⁸⁸ Yazar, *a.g.e.*, s. 33-34.

⁸⁹ Şemseddin Sâmî, *Kâmûsu'l-A'lâm*, Mihran Matbaası, İstanbul 1314, V, 3819; Mehmed Süreyyâ, *a.g.e.*, IV-1, 87.

⁹⁰ Göçgün, a.g.m., s. 568.

⁹¹ "Kânî", s. 158; E.J. Wilkinson Gibb, *Osmanlı Şiir Tarihi I-V*, trc. Ali Çavuşoğlu, Akçağ Yay., Ankara, ts., III-V, 378.

⁹² Muallim Nâci, *Esâmî*, s. 262; Bursalı Mehmed Tâhir, *a.g.e.*, II, 392-393; Mehmed Süreyyâ, *a.g.e.*, IV-1, 87.

⁹³ Muallim Nâci, *Esâmî*, s. 262; Şeyhülislâm Ârif Hikmet, s. 97.

⁹⁴ Göçgün, a.g.m., s. 568.

koparmıştır.⁹⁵ Muallim Nâci (ö. 1893)'ye göre ömrünün büyük bir kısmını rindâne ve laubalilikle geçiren Kânî, tarikatın bereketi ile salah yoluna tekrar girmiş ve hayatının bu kısmını uzlete çekilerek geçirmiştir.⁹⁶

Arapça, Farsça ve Türkçe şiirler yazan Kânî, daha çok nesirleri ile tanınmıştır. XVIII. yüzyılın hiciv üstadlarından sayılan Kânî, naatlarının dışında kalan hemen hemen bütün eserlerinde ince nükte ve hicivlere yer vermiştir.⁹⁷ Zarif ve hoşsohbet kişiliği ile devrinde çok sevilen Kânî mizah üstadı olarak ün yapmıştır. Bükreş'te kaldığı yıllarda sevdiği bir kızın kendisinden Hristiyan olmasını istemesi üzerine söylediği "*Kırk yıllık Kânî olur mu yan*" sözü bugün deyim haline gelmiştir.⁹⁸

Kânî'nin bildiğimiz eserleri şunlardır:

a- Divan: Türkçe, Arapça ve Farsça şiirlerin bir arada yer aldığı eser, Kânî'nin ölümünden sonra Reîsü'l-küttâb Mehmed Râşid Efendi (ö. 1212/1797)'nin emriyle Nâilî Abdullah Paşa (ö. 1171/1758)'nın torunu Nûri Halil Efendi (ö. 1213/1798) tarafından tertip edilmiştir.⁹⁹ Yurt içi ve yurt dışında pek çok yazma nüshası bulunan *Divan*'ın bazı kütüphanelerdeki kayıtları şöyledir: Millî Ktp. nr. 404/2, nr. 418/2; nr. 980, nr. B 270/1; İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Ktp. nr. 396/1, nr. 685, nr. 59/1; İstanbul Üniversitesi Ktp. nr. 1517/1, nr. 5527/1, nr. 2810/1; Millet Ktp. Ali Emirî, nr. 377, nr. 378, nr. 1125/1; Süleymaniye Ktp. Esad Efendi, nr. 2659; Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Ktp. nr. 693/1; İzmir Millî Ktp. nr. 1547; Mısır Millî Ktp. nr. 113, nr. S 4620; nr. Talat 180 vs.

b- Münşeât: Eser 120 mektuptan oluşmaktadır¹⁰⁰ Mektuplar arasında özellikle bir kedinin ağzından sahibine yazılmış *Hirre-nâme* ve bilhassa Yeğen Mehmed Paşa'ya hitaben yazılan mektuplar dikkat çekicidir.¹⁰¹ Eserin bazı kütüphanelerde bulunan kayıtları şöyledir: Türkiye Büyük Millet Meclisi Ktp. nr. LD 234; Millî Ktp. nr. 418/1; Çorum Hasan Paşa İl Halk Ktp. nr. 2152; Konya Bölge Yazma Eserler Ktp. nr. 2987; Bursa İnebey Yazma Eser Ktp. nr. 622/15 vs.

c- Letâif-nâme ve Hezliyyât: Bu eser, manzum ve mensur olmak üzere iki ayrı bölümden oluşmuştur. Eserin mensur bölümünde değişik türlerde yazılmış yirmi dokuz ayrı metin¹⁰², manzum kısmında ise çeşitli nazım şekilleri ile yazılmış iki yüz yetmiş altı

⁹⁵ Bilal Elbir, "XVIII. Yüzyıl Türk Edebiyatında İki Mevlevî Şairde Mevlevîliğin Yansımaları", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi = The Journal of International Social Research*, vol. 4/18 (Summer 2011), s. 35.

⁹⁶ Muallim Nâci, *Osmanlı Şairleri*, s. 237.

⁹⁷ Mustafa İsen, "Tokat'ın Osmanlı Kültür Coğrafyasındaki Yeri ve Tokatlı Şairler", haz. S. Hayri Bolay, v. dğr., *Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu (2-6 Temmuz 1986)*, Gelişim Matbaası, Ankara 1987, s. 513.

⁹⁸ Kayaalp, a.g.m., s. 306.

⁹⁹ Yazar, a.g.e., s. 56.

¹⁰⁰ Kayaalp, "Kânî", s. 306.

¹⁰¹ "Kânî", s. 158.

¹⁰² H. Dilek Batislam, "Tokatlı Ebû Bekir Kânî Efendi'nin Mensur Letâifnâme ve Hezliyyâtındaki Şerhler", *Turkish Studies*, vol. 2/3 (Summer 2007), s. 148-149.

şiiir vardır.¹⁰³ Eserin bir yazma nüshası Köprülü Yazma Eser Ktp. Mehmed Asım Bey Koleksiyonu, nr. 422/2'dedir.

d- Be-Nâm-ı Havâriyyûn-ı Bürûc-ı Fünûn: Eser Voyvoda Konstantin Bey'in yeğeni Alexandr'ın Türkçe öğrenmesine katkı sağlamak amacıyla yazılmıştır. Eser bir anlamda yabancılar için Türkçe öğrenme ve öğretme kılavuzu sayılabilecek türdedir.¹⁰⁴ Eserin tespit edebildiğimiz iki yazma nüshası Topkapı Sarayı Müzesi Türkçe Yazmaları nr. 1158 ve nr. 1655'tedir.

Kânî'nin *Dîvânı*nda yer alan şiiirlerinden bazıları şunlardır:

Gubâr-ı ravzanun kuhl-i cilâdur yâ Rasûlallah
Gözünde hâk-ı kûyun tûtiyâdur yâ Rasûlallah
Cebînün sûre-i ve'-ş-şems sînen matla'-ı ve'l-fecr
*Saçın ve'l-leyl ü yüzün ve'd-duhâdır yâ Rasûlallah*¹⁰⁵

Lezzet-i bûs-ı dehân bir var imiş bir yok imiş
Zevk-i âgûş-ı miyân bir var imiş bir yok imiş
Fikr-i müstakbel ü mâzîyi bırak ârif isen
Böyledir hâl-i zamân bir var imiş bir yok imiş
Kim bilür şîve-i nâ-gâh şütür gürbesini
*Çarh-ı gerdûndan amân bir var imiş bir yok imiş*¹⁰⁶

Hât-âver olmuş eyyâm-ı bahâr-ı hüsn ü ân geçmiş
Bilür ol şûh görse âşıkın ammâ zamân geçmiş
Bu günlerde hazer it geçme Kânî semt-i dil-berden
*Seni gamz eylemiş agyâr o bî-rahme yamân geçmiş*¹⁰⁷

II- KEMÂL PAŞAZÂDE AHMED ÇELEBİ: Asıl adı Şemseddin Ahmed b. Süleymân olup, İbn Kemâl ya da Kemâl Paşazâde diye meşhurdur.¹⁰⁸ Ahmed Çelebi'nin birçok

¹⁰³ Yazar, *a.g.e.*, 57.

¹⁰⁴ Yazar, *a.g.e.*, 58.

¹⁰⁵ Fatîm, s. 570.

¹⁰⁶ Yazar, *a.g.e.*, 562.

¹⁰⁷ Tuman, *a.g.e.*, II, 848-849.

¹⁰⁸ Şemseddin Sâmî, *Kâmûsu'l-A'lâm*, V, 3885; Süleyman Solmaz, *Ahdî ve Gülşen-i Şu'arâsı (İnceleme-Metin)*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay., Ankara 2005, s. 130; Tuman, *a.g.e.*, I, 26.

kaynakta Tokatlı¹⁰⁹ olduğuna dair kayıtlar olmakla birlikte Edirne¹¹⁰ ve Amasyalı¹¹¹ olduğuna dair bilgiler de mevcuttur. 15 Mayıs 1469 (3 Zilkade 873) tarihinde doğan Ahmed Çelebi'nin dedesi Kemâl Paşa, II. Bayezid (ö. 918/1512)'in (şehzade iken) lalası, annesi ise İran'dan gelip Tokat'a yerleşen Fatih Sultan Mehmed (ö. 886/1481) dönemi kazaskerlerinden Küpelioglu Muhyiddin Mehmed'in kızıdır.¹¹²

İlim hayatına Amasya'da başlayan Ahmed Çelebi Kur'an-ı Kerim'i hıfzettikten sonra Arap dili ve edebiyatı, mantık ve Farsça öğrenimi görmüş daha sonra askerî sınıfa girerek II. Bayezid'in seferlerine katılmıştır. Ancak ulemânın ümerâdan daha çok itibar gördüğüne şahit olunca¹¹³ ilmiye sınıfına geçmeye karar vermiştir.¹¹⁴ Edirne'de Molla Lutfi (ö. 900/1495)'den ilim tahsil eden Ahmed Çelebi Edirne'de Ali Bey Medresesi, Üç Şerefeli Medrese, Osmaniyeli Medresesi ve daha sonra da Üsküp Mesresesi'nde müderrislik yapmıştır.¹¹⁵ Bir ara İstanbul'da Sahn-ı Semân'da ders veren Ahmed Çelebi tekrar Edirne'ye dönmüş ve burada 1511'de Sultan Bayezid Medresesi müderrisliği yapmıştır. Yavuz Sultan Selim (ö. 926/1520)'in Safevilere karşı düzenlediği savaşta Şiîlerle yapılacak mücadelenin cihad sayılacağı fikriyle dikkat çeken Ahmed Çelebi 1515'te Edirne kadılığına ve bir yıl sonra Anadolu kazaskerliğine getirilmiştir. 1519'da kazaskerlikten azledilmiş ve 100 akçe yevmiye ile önce Edirne Dârülhadisi'ne, 1522'de Sultan Bayezid Medresesi'ne¹¹⁶ ve 1524'te İstanbul Fatih Medresesi'ne müderris tayin edilmiştir.¹¹⁷ Zenbilli Ali Efendi (ö. 932/1526) vefat edince Kanuni Sultan Süleyman (ö. 974/1566) Mayıs 1526'da (Şâban 932) Ahmed Çelebi'yi Şeyhülislâmlık makamına getirmiştir. Ahmed Çelebi bu vazifeyi ifa ederken 16 Nisan 1534 (2 Şevval 940) tarihinde vefat etmiştir. Mezarı Edirnekapi dışındaki Mahmud Çelebi Zâviyesi hazîresindedir.¹¹⁸

¹⁰⁹ Mehmed Tefvik, *Kâfile-i Şu'arâ*, haz. Fatma Sabiha Kutlar Oğuz, v. dğr., Doğu Kütüphanesi [Yay.], İstanbul 2012, s. 79; Latîfi, *Tezkiretü's-Şu'arâ ve Tabsiratü'n-Nuzamâ (İnceleme-Metin)*, haz. Rıdvan Canım, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay., Ankara 2000, s. 159; Fâik Reşad, *Eslâf, Eski Bilginler, Düşünürler, Şairler*, haz. Şemsettin Kutlu, Tercüman: 1001 Temel Eser, İstanbul, ts., s. 87; Osmanzâde Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, III, 179; Tuman, *a.g.e.*, I, 26; Bursalı Mehmed Tâhir, *a.g.e.*, I, 223.

¹¹⁰ Mustafa İsen, *Sehî Bey Tezkiresi, Heşt-Behişt*, Akçağ Yay., Ankara 1998, s. 97; Mehmed Süreyyâ, *a.g.e.*, I, 189.

¹¹¹ Amasyalı Abdîzâde Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, Necim İstikbal Matbaası, İstanbul 1927, III, 222.

¹¹² Şerafettin Turan, "Kemâlpaşazâde", *DİA*, Ankara 2002, XXV, 238.

¹¹³ Bkz. Mecdî Mehmed Efendi, *Şakâik-i Nu'mânîyye ve Zeylleri: Hadâiku's-Şakâik*, haz. Abdülkadir Özcan, Çağrı Yay., İstanbul 1989, I, 381.

¹¹⁴ Turan, *a.g.m.*, s. 238.

¹¹⁵ Fâik Reşad, *a.g.e.*, s. 89; Mehmed Tefvik, *a.g.e.*, s. 79.

¹¹⁶ Mehmed Süreyyâ, *a.g.e.*, I, 189; Turan, *a.g.m.*, s. 238.

¹¹⁷ Geniş bilgi için bkz. Turan, *a.g.m.*, s. 238-240.

¹¹⁸ Âşık Çelebi, *Meşâ'irü's-Şu'arâ, İnceleme-Metin*, haz. Filiz Kılıç, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yay., İstanbul 2010, I, 304-305; Fâik Reşad, *a.g.e.*, s. 89-90; Mehmed Süreyyâ, *a.g.e.*, I, 189.

Osmanlı ulemâsı arasında ilmî kudretinden dolayı el-Muallimü'l-Evvel, yine ilmî kudretinden kinaye Müftiyyü's-Sakaleyn¹¹⁹ unvanlarıyla anılan Ahmed Çelebi'nin değişik mevzularda Türkçe, Arapça ve Farsça üç yüzden ziyade eserinin olduğu kaynaklarda ifade edilmiştir.¹²⁰ İlyas Çelebi yazdığı makalede Ahmed Çelebi'ye atfedilen Cemil el-Azm'in 214, Brockelmann'ın 179, Nihal Atsız'ın 209, Şamil Öçal'ın 226 eser tespit ettiklerini ifade etmiştir.¹²¹ Aynı makaleden hareketle Ahmed Çelebi'ye ait olan eserlerden bazıları şöyledir:

Tarih, Dil ve Edebiyat sahasındaki eserleri:

a- Tevârîh-i Âl-i Osmân: Eser Ahmed Çelebi'nin tarihçi kimliğinin öne çıkmasını sağlayacak nitelikte bir eserdir. II. Bayezid'in, karşılığında otuz bin akçe ihsan edeceği bu eser Türkçe kaleme alınmış ve Kanuni Sultan Süleyman zamanında on cilt olarak tamamlanmıştır. Her bir ciltte bir Osmanlı padişahına yer veren Ahmed Çelebi, eserinde Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan 1527 yılına kadar geçen olayları kaleme almıştır.¹²²

b- Divan: Eserde münâcât, naatlar, iki kaside, mesnevi tarzında manzumeler, 400'den fazla gazel ve çok sayıda mukatta' ile müfred bulunmaktadır. Eserin Edirne Selimiye Yazma Eser Kütüphanesinde nr. 1899 ve nr. 7118'de iki yazma nüshası bulunmaktadır.

c- Yûsuf u Züleyhâ: Sehî Bey (ö. 955/1548), bu eserin latif, herkes tarafından beğenilen ve sanat değeri olan bir eser olduğunu ifade etmiştir.¹²³ Âşık Çelebi (ö. 979/1572) ise eserde güzel manaların olduğundan bahsetmiştir.¹²⁴ Ahmed Çelebi, ünlü İran şairi Molla Câmî (ö. 898/1492)'den etkilenerek 7777 beyitlik bu eseri II. Bayezid zamanında yazmış ve ona sunmuştur.¹²⁵ Eserin Millet Ktp. Ali Emîrî, nr. 1171'de bir yazma nüshası vardır.

d- Kasîde-i Bürde Tercümesi: Busîrî (ö. 695/1296)'nin eserinin çevirisidir. Eserin Manisa İl Halk Ktp. nr. Ze 642/2'de yazma nüshası vardır.¹²⁶

Akaid ve Kelâm sahasındaki eserleri: *Risâletü'l-münîre* (Millî Ktp. nr. A. 1068), *Akâid-i İslâm* (Millî Ktp. nr. A 9351/2), *Risâle fi'l-îmânî's-şer'î* (Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 3711), *Risâle fi tahkîki'l-îmân* (Süleymaniye Ktp., Reşid Efendi, nr. 1049), *Risâle fi vücûdi'l-vâcib* (Nuruosmaniye Yazma Eser Ktp. nr. 4972/16), *Risâle fîmâ yete'allaku bi-lafzi'z-zımdîk* (Atf Efendi Yazma Eser Ktp. nr. 2816/34), *Risâle fi hakkı ebeveyi'n-nebî*

¹¹⁹ Muallim Nâci, *Esâmî*, s. 22; Osmanzâde Hüseyin Vassâf, *a.g.e.*, III, 179; Bursalı Mehmed Tâhir, *a.g.e.*, I, 223; Turan, *a.g.m.*, s. 238.

¹²⁰ Âşık Çelebi, I, 298; Bursalı Mehmed Tâhir, *a.g.e.*, I, 223.

¹²¹ Bkz. İlyas Çelebi, "Kemâlpaşazâde (Eserleri)", *DİA*, Ankara 2002, XXV, 245.

¹²² Turan, *a.g.m.*, s. 239.

¹²³ Sehî Bey, s. 97.

¹²⁴ Âşık Çelebi, I, 307.

¹²⁵ Cahit Kavcar, "İbn Kemâil'in Şairliği ve Yûsuf u Züleyhâ'sı", *Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu, 2-6 Temmuz 1986*, haz. S. Hayri Bolay, v. dğr., Gelişim Matbaası, Ankara 1987, s. 590.

¹²⁶ Geniş bilgi için ve diğer eserler için bkz. Çelebi, *a.g.m.*, s. 245-246.

(Süleymaniye Ktp., Amcazade Hüseyinpaşa, nr. 454/16), *Risâle fi'l-cebr ve'l-kader* (Kayseri Râşid Efendi Ktp. nr. 11221/3), *Hakikatü'r-rûh ve'n-nefs* (Atıf Efendi Yazma Eser Ktp. nr. 2807/1) vs.

Felsefe sahasındaki eserleri: *Hâşiye alâ Tehâfütü'l-felâsife li-Hocazâde* (Millî Ktp. Tokat İl Halk Ktp. Koleksiyonu, nr. 123/25), *Risâle fi tahkiki lüzûmi'l-îmkân li-mâhiyyeti'l-mümkîn* (Diyarbakır İl Halk Ktp. nr. 844/3), *Risâle fi beyâni'l-akl* (Diyarbakır İl Halk Ktp. nr. 730/26), *Nesâyih* (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 1781), *Risâle fi hakikati'l-cism* (Diyarbakır İl Halk Ktp. nr. 844/7), *Risâle fi beyâni enne'l-vücûd aynü mâhiyyetih ev gayruhâ*, (Süleymaniye Ktp., Amcazade Hüseyinpaşa, nr. 451/28), *Risâle fi'l-fakr* (Süleymaniye Ktp., Amcazade Hüseyinpaşa, nr. 450/8) vs.

Fıkıh ve Fıkıh Usulü sahasındaki eserleri: *Tagyîrüt-Tenkîh* (Diyarbakır İl Halk Ktp. nr. 234), *Hâşiye ale't-Telvîh* (Kütahya Vahidpaşa İl Halk Ktp. nr. 176), *Islâhu'l-Vikâye* (Kayseri Râşid Efendi Ktp. nr. 269), *Fetâvâ* (Millî Ktp. nr. A 2768/3), *Mühimmâtü'l-müftâ* (Köprülü Yazma Eser Ktp., Fazıl Ahmed Paşa, nr. 694), *Eşkâlül-ferâ'iz* (Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi nr. 1446/1) vs.

Tasavvuf sahasındaki eserleri: *Risâle fi fetva'r-raks* (Konya Bölge Yazma Eserler Ktp. nr. 1533/6), *Fetvâ fi hakkı İbn Arabî* (Nuruosmaniye Yazma Eser Ktp. nr. 4940/76).

Tefsir sahasındaki eserleri: *Risâle fi tefsiri Fatihati'l-kitâb* (Millet Ktp. Ali Emirî, nr. 2402/5), *Risâle fi istisnâi'llâhi te'âlâ mimmen fi's-semâvâti ve'l-arz ve tahkik* (Atıf Efendi Yazma Eser Ktp. nr. 2816/23), *Risâle fi tefsiri sûreti'l-Mülk* (Atıf Efendi Yazma Eser Ktp. nr. 2802/1), *Risâle fi sûreti'n-Nebe* (Atıf Efendi Yazma Eser Ktp. nr. 2816/1) vs.¹²⁷

Görüldüğü gibi değişik konularda pek çok eser vermiş olan Ahmed Çelebi hem manzum hem mensur tarzı eserlerinde başarıyla tatbik etmiştir. Tezkireler daha çok onun edebî yönünden ziyade ilmî yönü üzerinde durup, nesrinin nazmından üstün olduğu görüşünde birleşseler de¹²⁸ gerek *Divan*'ı gerekse *Yûsuf u Züleyhâ* mesnevisi onun nazım gücünü de orta koymaktadır. Onun farklı eserlerinde yer verdiği şiirlerden bazıları şunlardır:

Tevârih-i Âl-i Osmân'da Yavuz Sultan Selim için yazılan mersiyeden;

Çözdü saç açdı başın tûğ u alem

Kana boyandı bayrağın yüzi

Urdu göksini göğ göğ eyledi mâh

Şafak ol denlü dökdi kanlu yaş

Giceden dehr geydi kara palâs

¹²⁷ Ahmed Çelebi'nin Akaid, Kelam, Felsefi Fıkıh, Fıkıh Usulü, Tasavvuf ve Tefsir sahasındaki diğer eserler için bkz. Çelebi, a.g.m., s. 246-247.

¹²⁸ M. A. Yekta Saraç, "Kemâlpaşazâde (Edebî Şahsiyeti)", *DîA*, Ankara 2002, XXV, 244.

Nice şâh-ı mihr-i âsman-dergâh
Azm de mihr idi hazmde sipihr
Çarh-i bî-rahm ana bir zahm urdı
Gör ne acıyla eyledi teslîm
Öldi Sultan Selîm hayf u dirîğ¹²⁹
Divan'dan;
Sanma gülgûn oldu câmem kanlu yalumdan benüm
Nâr-ı ışkun şu'lesi görindi taşumdan benüm¹³⁰

Kimse agyârın elinden kesemez yâr etegin
Kosa olmaz nidelim tâze gülün hâr etegin¹³¹

Aks-i hilâli düşse suya dir gören anı
Peyk-i revâne benzer elinde nacak tutar¹³²
Yûsuf u Züleyhâ mesnevisinden;
Gülistânında dikme kimsenün hâr
şu hârı dik dikersen ola gülnâr
İçüni kimseye tâş itme hergiz
Kimesne sırrını fâş itme hergiz
Dinilse kendü aybun dinle gûş ol
Göricek gayrı aybın perde-pûş ol
Dilersen olasın gül gibi rengîn
İnen olma benefşe-vâr hodbîn¹³³

12- LEÂLİ: Leâlî Tokat'ta doğmuştur.¹³⁴ Hayatı hakkında çok bilgi olmadığından ne zaman doğduğu hususunda da kaynaklarda bilgi yer almamaktadır. Fatih Sultan

¹²⁹ Müjgân Cunbur, "İbn Kemâl'in Şiirleri ve Yavuz Selim Mersiyesi", *Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu, 2-6 Temmuz 1986*, haz. S. Hayri Bolay, v. dğr., Gelişim Matbaası, Ankara 1987, s. 580.

¹³⁰ Açık Çelebi, I, 304, 306.

¹³¹ Sehî Bey, s. 97-98.

¹³² Ahdî, s. 131.

¹³³ Latîfi, s. 161.

Mehmed devri şairlerinden olan Leâlî, Acem vilayeti olarak bilinen Azerbaycan'a gitmiş, bir müddet Tebriz'de eğitim almış ve daha sonra oradan Herat'a giderek Molla Câmî ve diğer Nakşebendî şeyhlerinin yanında yetişmiştir.¹³⁵ Vilâyet-i Acem'de seyr ü seyahat ettikten sonra İstanbul'a gelen Leâlî, burada Ahmed Paşa'nın sohbetlerine katılarak onun musahibi olmuş¹³⁶ ve Fatih Sultan Mehmed'e Molla Câmî'nin selâmı ile bazı Acemlerin haberlerini getirince Fatih'in iltifatlarına nail olmuştur.¹³⁷ O dönemlerde Acemlere çok rağbet olduğundan kendini Acem olarak tanıtan Leâlî, güzel yazı ve şiire olan ilgisini de kullanarak Türkçe ve Farsça şiirler söylemiş, Sultan'ın iltifatına mazhar olmuştur. Hatta İstanbul'da Yedikule civarında bulunan Kılıç Baba Tekkesi adıyla meşhur olan kilise tekkeye çevrilerek Sultan tarafından Leâlî'ye verilmiştir. Bu sayede şöhreti artan Leâlî'nin bir müddet sonra Tokatlı olduğu, Acem olmadığı anlaşılınca elindekilerin tümü alınmış, eski itibarı da kalmamıştır.¹³⁸

Kaynaklarda Müte'accim lakabıyla anılan Leâlî bu olaylardan sonra şu nükteli şiirini dile getirerek Acemlere, Araplara yapılan iltifata dikkat çekmiştir:

*Olmak istersen i'tibâra mahal
Ya Arap'dan yahûd Acem'den gel
Gevhere kıymet olmaya kânda
Dür bahâsın bula mı ummânda
Söylenür nükte vü meseldür bu
K'ola dâim çerâg dibi karanû
Olsa âdemde ma'rifetle murâd
Ne fazîlet virürmiş ana bilâd
Taşdan sâdır oldu gerçi güher
Hârdan çıkmadı mı yâ gül-i ter
Rûmda kellelenmesün mi Acem
Oldı bu izzet ile çün ekrem
Acemden her biri ki Rûma gelür*

¹³⁴ Mustafa İsen, *Kühü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı*, Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara 1994, s. 142; Latîfî, s. 473; Sehî Bey, s. 141; Tuman, *a.g.e.*, II, 872.

¹³⁵ Bilal Dedeyev, "15-16. Yüzyıllar Azerbaycan - Osmanlı Kültürel İlişkilerinde Mühim Rol Oynayan Bazı Şairler", *Journal of Azerbaijani Studies*, s. 380.

¹³⁶ İbrahim Akyol, "Fatih Sultan Mehmet Dönemindeki Edebî Çevreler", *Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi*, c. 1, sy. 2 (Ekim 2013), Çankırı, s. 104.

¹³⁷ Latîfî, s. 473; İsen, *Kühü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı*, s. 142.

¹³⁸ Sehî Bey, s. 141.

*Ya vezâret ya sancak ana gelür*¹³⁹

Leâli hayatının geri kalan kısmını fakirlik içinde geçirmiş ve nihayet İstanbul'da vefat etmiştir. Mezarı Şeyh İlahî Tekkesi'ndedir.¹⁴⁰

Leâli'nin biri Türkçe, diğeri Farsça olmak üzere iki *Divan*'ı vardır.¹⁴¹ Ancak bu iki esere de ulaşılammıştır. Tezkirelerde Leâli'ye ait şiirlerden bazıları şunlardır:

Hâl-i la'lün şâh-ı hindîdur şekerdür hân ana

*Sebze-i hûn-ı melâhatdur hat-ı reyhân ana*¹⁴²

Rişte-i nazma Leâli dizdi bir silk-i leâl

*Dürr-i dendânından etdi var ise ol iktibas*¹⁴³

Gündüzün gün dolanır kûyını hem çün gice mâh

*Şöyle benzer ey melek seni severler müşterek*¹⁴⁴

13- LUTFİ (I): Kaynakların Sarı Lutfi¹⁴⁵, Deli Lutfi¹⁴⁶, Molla Lutfi¹⁴⁷ diye bahsettikleri Lutfi'nin asıl adı el-Mevlâ Lütfullah b. Hasan et-Tokâdî'dir.¹⁴⁸ İsminden de anlaşılacağı üzere Tokatlı'dır. Ne zaman doğduğu kaynaklarda bildirilmeyen Lutfi ilköğrenimini çağının âlimlerinden olan babası Kutbüddin Hasan'ın yanında görmüştür.¹⁴⁹ Arabî ve edebî ilimleri Sinan Paşa (ö. 891/1486)'dan, riyazî ilimleri Ali Kuşçu (ö. 879/1474)'dan tahsil eden Lutfi¹⁵⁰ Sinan Paşa'nın tavsiyesiyle saraya girmiş ve Fatih Sultan Mehmed tarafından saray kütüphanesine hâfız-ı kütüb olarak tayin edilmiştir.¹⁵¹ Burada ilmî yönünü ilerleten Lutfi, vakıf kitaplarına hıyanet suçlamasıyla kütüphaneden uzaklaştırılmış ve hapsedilmiştir. Daha sonra affedilen Lutfi, hocası Sinan Paşa 1476'da Seferihisar'a sürülünce onunla beraber gitmiş, Fatih vefat edince Sinan Paşa ile birlikte tekrar İstanbul'a dönmüştür. Sırasıyla Bursa'da Yıldırım Bayezid,

¹³⁹ İsen, *Kühü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı*, s. 143.

¹⁴⁰ Sehî Bey, s. 141.

¹⁴¹ Latîfi, s. 475.

¹⁴² İsen, *Kühü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı*, s. 143.

¹⁴³ Tuman, *a.g.e.*, II, 872.

¹⁴⁴ Sehî Bey, s. 141, 142.

¹⁴⁵ Bursalı Mehmed Tâhir, *a.g.e.*, II, II.

¹⁴⁶ Sehî Bey, s. 94; Latîfi, s. 482.

¹⁴⁷ Mecdî, *a.g.e.*, I, 295; Kâfzâde Fâ'izî, s. 479; Beyânî, *a.g.e.*, s. 236.

¹⁴⁸ Kâtib Çelebi, *a.g.e.*, II, 976.

¹⁴⁹ Orhan Şaik Gökyay ve Şükrü Özen, "Molla Lutfi", *DİA*, İstanbul 2005, XXX, 255.

¹⁵⁰ Kınalızâde Hasan Çelebi, *Tezkiretü's-Şu'arâ*, haz. İbrahim Kutluk, 2. baskı, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1989, II, 829; Bursalı Mehmed Tâhir, *a.g.e.*, II, II; Beyânî, *a.g.e.*, s. 236.

¹⁵¹ Sehî Bey, s. 94; İbrahim Maraş, "Tokatlı Molla Lutfi: Hayatı, Eserleri ve Felsefesi", *Divân: İlmî Araştırmalar*, yıl: 8, sy. 14 (2003/1), İstanbul, s. 120; Gökyay ve Özen, *a.g.m.*, s. 255.

Filib'e'de Şehâbeddin Paşa, Edirne'de Dârülhadis, İstanbul'da Semâniye, Bursa'da Murâdiye ve tekrar İstanbul'da Semâniye medreselerinde müderrislik yapmıştır.¹⁵²

Kaynaklarda geçtiği şekliyle Molla Lutfi, sözünü sakınmayan, devamlı tenkit eden, kim olduğuna bakmaksızın ağzına geleni söyleyip karşısındakini inciten, latifeci, münekkid bir kişiliğe sahiptir. Nitekim onun bu yönleri ve üstelik zındıklık ve mühlidlikle suçlanması idam edilmesine neden olacaktır.¹⁵³

Taşköpri-zâde (ö. 968/1561)'ye göre Lutfi, bir ders sırasında, "Namaz dedikleri kuru eğilip kalkmadır; faydası yoktur" demiş, ancak o derste hazır bulunan öğrencilerden Kivâmüddin Kâsım söz konusu cümlelerin aslını şu şekilde izah etmiştir: Molla Lutfi ders esnasında Hz. Ali'nin ayağına saplanan bir okun kendisi huşû içinde namaza kılarak çıkarıldığını ve onun hiç acı hissetmediğini söyledikten sonra "Asıl namaz budur; yoksa bizim kıldığımız namaz kuru kalkıp eğilmekten ibarettir; onda da fayda yoktur" demiştir.¹⁵⁴ Ancak bu söz farklı lanse ettirilerek Lutfi'nin haksız yere öldürülmesine neden olmuştur. Bu suçlamaların iftiradan ibaret olduğu bir başka Tokatlı şair olan İbn Kemâl (ö. 940/1534) tarafından da ifade edilecektir. Nitekim İbn Kemâl hocası Molla Lutfi hakkında Yavuz Sultan Selim'e "Hased-i akran belâsına uğradı" demiştir.¹⁵⁵ Âşık Paşa'nın bildirdiğine göre Lutfi, müderrisliği sırasında atına binerek medreseye gelir, atını kendi eliyle bağlayıp Şeyh Vefâ Zaviyesi'nde derse girer, burada akşama kadar Sahîh-i Buhârî'den ders okur, bu ders esnasında da gözyaşlarını tutamazmış.¹⁵⁶ İdamı sırasında imanını dile getirdiğine dair rivayetler bulunduğu gibi onun eserlerinde ortaya koyduğu düşüncelerinde de Ehl-i sünnet'e aykırı bir şeye rastlanmamıştır.¹⁵⁷ Nitekim tüm bu bilgiler Lutfi hakkında yanlış bir kararın verildiğini doğrular niteliktedir.

Molla Lutfi, verilen fetva gereği İstanbul'da At Meydanı'nda boynu vurulmak suretiyle 23 Ocak 1495 (25 Rebîü'l-âhir 900) tarihinde Salı günü katledilmiştir.¹⁵⁸ Ölümüne düşürülen "veleka d mâte şehîden"¹⁵⁹ tabirinde şehid ifadesine yer verilmiştir. Mezarı Eyüp'te Yâ Vedûd İskeleyi yanında Defterdâr Mahmud Çelebi Mescidi yakınlarındadır.¹⁶⁰

Latîfi'nin şiir ve kasidede asrının Hassân ve Selmân'ı olarak nitelendirdiği¹⁶¹ Lutfi hakkında onun kaside, gazel, tarih ve mizahî kıta türünde bazı denemelerinin dışında şiirle pek ilgilenmediği söylenmiştir. Hatta bu hususta Lutfi ile Fatih Sultan Mehmed

¹⁵² Mecdî, *a.g.e.*, I, 296; Gökyay ve Özen, *a.g.m.*, s. 255.

¹⁵³ Maraş, *a.g.m.*, s. 123.

¹⁵⁴ Mecdî, *a.g.e.*, I, 298; Gökyay ve Özen, *a.g.m.*, s. 256.

¹⁵⁵ Gökyay ve Özen, *a.g.m.*, s. 256.

¹⁵⁶ Âşık Çelebi, II, 730; Mecdî, *a.g.e.*, I, 298.

¹⁵⁷ Gökyay ve Özen, *a.g.m.*, s. 256.

¹⁵⁸ Mecdî, *a.g.e.*, I, 297.

¹⁵⁹ Kınalızâde Hasan Çelebi, *a.g.e.*, II, 829.

¹⁶⁰ Tuman, *a.g.e.*, II, 881.

¹⁶¹ Latîfi, s. 482.

arasında Şu konuŐmanın geçtiği kaydedilmiŐtir: Fatih, Molla Lutfi'ye bir sohbet esnasında "Sen de Şiir yazar mısın?" diye sorar. Molla Lutfi irticalen Şu beyitle cevap verir:

Fazl u hikmet ehline ger olmasa eş'âr 'âr

Arz ederdim ben de eyyâmında eş'âr-ı Lebîd

"Şiir (yazmak) ilim ve hikmet ehline utanma (sebebi) olmasa ben de (büyük Arap Şairi) Lebid'inkiler gibi senin (padiŐahlık) döneminde Şiirler arz ederdim."¹⁶²

Lutfi'nin eserleri arasında Őunlar zikredilmektedir: *Hâşiye alâ Hâşiyeti Şerhi'l-Metâli'* (Kayseri Raşit Efendi Eski Eserler Ktp. nr. 1013/4); *Hâşiye alâ evâili Şerhi'l-Mevâkîf* (Konya Bölge Yazma Eserler Ktp. nr. 1075/8); *Hâşiye alâ Şerhi'l-Miftâh* (Konya Karatay Yusuf Ağa Ktp. nr. 288/2); *Hâşiye alâ Şerh-i NeseŐiyye* (Millî Ktp., EskiŐehir İl Halk Ktp. Koleksiyonu nr. 197); *es-Seb'ûŐ-Őidâd* (Süleymaniye Ktp., AŞir Efendi, nr. 459/24); *Risâle fî tahkiki vücûdi'l-vâcib* (Süleymaniye Ktp., Yenicami, nr. 1181); *Risâle fî tahkiki'l-îmân* (Balıkesir İl Halk Ktp. nr. 87/8); *Risâle* (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 2844); *Zübdetü'l-belâğa* (Süleymaniye Ktp., Fatih, nr. 5130); *Risâle fimâ yete'allaku bi hurûfi't-teheccî* (Balıkesir İl Halk Ktp. nr. 106/7); *Mevzûatü'l-ulûm* (Kayseri Raşit Efendi Eski Eserler Ktp. nr. 1013/3); *el-Metâlibü'l-ilâhiyye* (Kayseri Raşit Efendi Eski Eserler Ktp. nr. 1013/4); *el-Ferec ba'de'Ő-Őidde Tercümesi* (Türk Dil Kurumu Kütüphanesi Türkçe Yazmaları, nr. A. 64); *Taz'iffü'l- mezbah; Hamâme*.¹⁶³

Eserleri arasında müstakil bir *Divan*'ı olmayan Lutfi'nin kaynaklara girmiş Şiirlerinden bazıları Şunlardır:

Virmegil sünbüle yüz ey gül-i handân-Őekil

Ol dahî başa çıkar zülf-i perîŐân-Őekil

Bâğ-ı hüsnünde hat-ı sebzi iyân eylesün

Dökmegil gözlerümün yaŐını bârân-Őekil

Nakd-i vahlına kimün zehresi var el uzada

Genc-i hüsninde olaldan saçı su'bân-Őekil

Kaddine karŐu nigârün sovuğ âh eyle ki

Dem-i serde duyılmaz serv-i hırâmân-Őekil

Ol melek-rû sanemi ben kime teŐbîh ideyin

*Hüsn ile hûr u perî ehrede insân-Őekil*¹⁶⁴

¹⁶² Abdullah Aydın, "Divan Şairlerinin Şiir Aracılığıyla Atışmaları", *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, yıl: 3, c. 3, sy. 6 (Güz 2013), s. 60.

¹⁶³ Lutfi'nin eserleri ile ilgili geniş bilgi için bkz. Gökyay ve Özen, a.g.m., s. 256-257.

¹⁶⁴ Latîfi, s. 482.

Aşkın kopuzun yine çalayım mı ne dersin
Âlemlere âvâze salayım mı ne dersin
Rüsvâ-yı cihan olmak için şişe-i ârı
Hey nolsa gerek taşa çalayım mı ne dersin
Nâlişler edib ney gibi gavgasını aşkın
*Başıma yine satın alayım mı ne dersin*¹⁶⁵

Ey mürüvvet ma'deni Lutf ıssı sultânum meded
Vey eben an ced vezîr-i âl-i Osmânum meded
Dâmen-i Yûsuf gibi çâk oldı zeyl-i ismetüm
*Hasm-ı bî-insâf elinden al girîbânum meded*¹⁶⁶

Öldürmeyince mihr ü vefâ itmezdimiş
*Ger eylerise mihr ü vefâ öldürün beni*¹⁶⁷

14- LUTFİ (2): Az sayıda kaynağın haber verdiği Lutfî'nin asıl adı Mustafa Ağa'dır. Babasının adı Muslî Ağa olduğundan daha çok Muslî Ağa-zâde Mustafa Ağa olarak kaynaklarda yerini almıştır.¹⁶⁸ Tokatlı olan Lutfî'nin dedesi kethüda, babası ise yaya beyidir.¹⁶⁹ Lutfî bölük çorbacılığı¹⁷⁰ yaparken âşık olup aklını yitirdiği için bu mesleği bırakmak zorunda kalmıştır.¹⁷¹

1717-1718'de vefat eden Lutfî'nin şiirlerinden bazıları şunlardır:

Olub bigâneye mahrem o şûh-ı âşinâ düşmen
Eder uşşâka va'd-i dil-firîbin hep vefâ düşmen
Kime arz-ı hüner etsin suhan-sencân ey Lutfî
*Edânî-dostdur şimdi cihân-ı hüsn-edâ-düşmen*¹⁷²

¹⁶⁵ Tuman, *a.g.e.*, II, 881.

¹⁶⁶ Âşık Çelebi, II, 732; Kınalızâde Hasan Çelebi, *a.g.e.*, II, 829.

¹⁶⁷ Kâfzâde Fâ'izî, s. 479.

¹⁶⁸ Sâlim Efendi, *a.g.e.*, s. 604.

¹⁶⁹ Mehmed Süreyyâ, *a.g.e.*, IV/1, 109.

¹⁷⁰ İsmail Belîğ, *Nuhbetü'l-Âsâr li-Zeyli Zübdeti'l-Eş'âr*, haz. Abdulkerim Abdulkadiroğlu, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay., Ankara 1999, s. 368.

¹⁷¹ Sâlim Efendi, *a.g.e.*, s. 604; Mehmed Süreyyâ, *a.g.e.*, IV/1, 109.

¹⁷² Sâlim Efendi, *a.g.e.*, s. 604; Tuman, *a.g.e.*, II, 884.

*Dâğlar açmış o meh-rû sâ'id-i sîmînine**Bir nihâl-i yâsemîn üzre niçe gül gösterür¹⁷³*

*Tâbiş-i mey kim ruh-ı cânânı gül gül gösterür**Mutribân-ı aşkı hem-âvâz-ı bülbül gösterür¹⁷⁴*

15- MEHMED EFENDİ TOKADÎ: Tarihçi ve aynı zamanda Arap edebiyatına vakıf olan Mehmed Efendi Tokatlı'dır. Eğitimi Tokat ve İstanbul'da tamamladıktan sonra Halep'e gitmiş, burada Mahkemetü's-Salâhiye'de kadılık yapmıştır. Mehmed Efendi, *Fezleketü't-Tevârih* adlı eserinin mukaddimesinde *Münferice, Emâli, Bânet Süâd ve Lâmiyetü'l-Acem* gibi kasideleri şerh ettiğini zikretmiştir.¹⁷⁵ Şiirlerine ulaşamamıştır.

16- MELİHÎ: Sadece Âşık Çelebi'nin Sinop veya Kastamonulu¹⁷⁶ addettiği Melihî birçok kaynakta geçtiği şekliyle Tokatlı'dır.¹⁷⁷ Ne zaman doğduğu bilinmeyen Melihî Fatih Sultan Mehmed döneminde yaşamıştır. Tahsilini ilerletmek için İran'a giden Melihî burada eğitimini tamamlamış ve daha sonra Horasan'da Molla Câmî ile tanışıp ders arkadaşı olmuştur.¹⁷⁸ İstanbul fethedildikten sonra buraya yerleşen Melihî, Ahmed Paşa (ö. 902/1496-97) ile tanışıp, ona hocalık yapmıştır. Kaynaklarda Ahmed Paşa vesilesi¹⁷⁹ ve güzel söz söyleme kabiliyeti¹⁸⁰ ile saraya girdiği söylenen Melihî, Fatih'in müsahibi olacak kadar Sultan'a yaklaşmıştır. *Künhü'l-Ahbâr*'da haber verildiğine göre Fatih, Melihî'siz bir meclisi tuzsuz yemeğe benzeter, her daim yanında olmasını arzu edermiş.¹⁸¹

Melihî kimseye kolay nasip olmayacak bu lütuf karşısında vaktini meyhanede geçirmeyi tercih etmiştir. Latîfi, tezkiresinde Melihî'nin şaraba düşkünlüğünü şöyle ifade etmektedir: "Gâyetde ayyâş u mey-perest ve rûz u şeb gâh mahmur ve gâh mest idi. Câm-ı gül-fâmî ele almayınca nergis gibi gözi açılmaz ve yüzi gülmez ve bir mikdâr şarâb içüp mest olmayınca kendüyi bilmez ve keyfiyeti kemâline yetişmese aklı başına gelmezdi."¹⁸² Sarhoş sıfatıyla anılan Melihî'nin bir gün kadehteki şarabı insanların üzerine serptiği haberi Fatih'e bildirilince, Sultan, ona içki satanları ölümlerine

¹⁷³ Belîğ, *a.g.e.*, s. 368.

¹⁷⁴ Tuman, *a.g.e.*, II, 884.

¹⁷⁵ Bursalı Mehmed Tâhir, *a.g.e.*, III, 138.

¹⁷⁶ Bkz. Âşık Çelebi, II, 828.

¹⁷⁷ Bkz. Latîfi, s. 504; Kınalızâde Hasan Çelebi, *a.g.e.*, II, 923; Kâfzâde Fâ'izî, s. 508; İsen, *Künhü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı*, s. 143; Mehmed Süreyyâ, *a.g.e.*, IV/II, 96; Şemseddin Sâmî, *Kâmûsu'l-A'lâm*, VI, 4408; Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin, *Mecelletü'n-Nisâb fi'n-Nisebi ve'l-Künâ ve'l-Ekâb*, 1168, s. 407b; Tuman, *a.g.e.*, II, 978.

¹⁷⁸ Mecdî, *a.g.e.*, I, 232; Âşık Çelebi, II, 828.

¹⁷⁹ Latîfi, s. 504.

¹⁸⁰ Sabahattin Küçük, "Melihî", *DİA*, Ankara 2004, XXIX, 50.

¹⁸¹ İsen, *Künhü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı*, s. 143.

¹⁸² Latîfi, s. 505.

cezalandıracağını söylemiş ve Melihî'ye bir daha içki içmemesi hususunda tövbe ettirmiştir. Bu tehdit karşısında Melihî şaraptan el çekmiş, ancak kısa bir süre sonra Melihî'nin yarı baygın hâli Padişah'a haber verilince Melihî, tövbesini bozmadığını, ağzına bir yudum içki koymadığını, ancak şırınga ile afyon kullandığını söylemiştir. Bu cevap karşısında Sultan onun içkiden vazgeçemeyeceğine kanaat getirerek onu affetmiş ve bir daha da onunla görüşmemiştir.¹⁸³

Hayatı boyunca kendinden başka kimseye kötülüğü dokunmamış bir şahsiyet olarak tanınan Melihî işlediği günahlardan ötürü ömrünün sonlarına doğru büyük bir pişmanlık duyduğu rivayet edilmiştir.¹⁸⁴ Ne zaman öldüğü tam olarak bilinmeyen Melihî'nin Fatih'ten sonra II. Bayezid'in tahta çıktığı yılların başında 1494-1495'te¹⁸⁵ öldüğü söylenmiştir.

Sehî Bey, tezkiresinde Melihî'yi "Zahirî ilimlerde geyretli ve çalışması çok fazla, kendisi belîğ ve fasih, şiirleri güzel ve tatlı, sözleri nazik ve şirin, gazelleri gönle hoş gelen ve renkli, faziletli bir kimse"¹⁸⁶ olarak tanıtmıştır. Müstakil bir Divan'ı olmamakla birlikte bazı şiir mecmualarında şiirlerine rastlanılmaktadır. Muharrem Ergin'in yaptığı tespitlere göre Melihî'nin Eğirdirli Hacı Kemâl (ö. X./XVI. yüzyıl)'in *Câmiu'n-Nezâir* adlı eserinde on, Edirneli Nazmî (ö. 967/1559'dan sonra)'nin *Mecmau'n-Nezâir* adlı eserinde iki ve yazarı bilinmeyen *Câmiu'n-Nezâir* adlı eserde on sekiz şiiri yer almaktadır.¹⁸⁷

Melihî'nin kaynaklarda geçen şiirlerinden bazıları şunlardır:

Ter ideyin sirişk ile kûy-ı nigârımı
Tâ kim sabâ götürmeye andan gubârımı
Ey bâd eger yolun düşe zülfi siyahına
Lutf eyle yokla anda dil-i bî-karârımı
Dil mülkini sipâh-ı belâ yıkdı ey sabâ
Âgâh kıl bu vakı'adan şehryârümi
Âhum nesîmi irmedi gülzâr-ı kûyuna
Zâyi' geçürdüm ey yüzi gül rûzgârımı
Ferhâd-ı aşk idüğümi anlar Melihîyâ
*Her kim görürse levha-i seng-i mezârımı*¹⁸⁸

¹⁸³ Mecdî, *a.g.e.*, I, 233-234; Latîfî, s. 505-506.

¹⁸⁴ Küçük, *a.g.m.* s. 50.

¹⁸⁵ M. Fatih Köksal, "Melihî", <http://www.turkedebiyatilisimleri-sozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=766>. (E.T. 15 Ocak 2015)

¹⁸⁶ Sehî Bey, *a.g.e.*, s. 127.

¹⁸⁷ Muharrem Ergin, "Melihî", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, c. 2, sy. 1-2 (1946), s. 60-61.

¹⁸⁸ Kâfzâde Fâ'izî, s. 508.

Yüzün nûrından alur pertevi mâh
 Melâhat mülkine tapun durur şâh
 Dehânun bilmediler hurde-dânlar
 Nihânî râzdan kim ola âgâh
 Senün zülf ü ruhun vasfidur ey dost
 Bana zikr-i şeb ü vird-i sehergâh
 Kapunda itlerünle hem-dem olmak
 Bize âlemde yiter izzet ü câh
 İderem giceler kuyunda efgân
 İşitmezsin benüm feryâdumı âh
 Yaşum kapunda sâil olsa tan mı
 Çün ol ışıkde yok men ale'llâh
 Melîhî aşka tevbe itdi dimişler
 Hatâdur işbu söz estagfiru'llâh¹⁸⁹

17- **MEŞKÎ**: Hakkında çok az bilgi bulunan Meşki'nin asıl adı Mehmed Çelebi'dir. Tokatlı olan Meşki bu çalışmada zikrettiğimiz Abdî adlı şairin de biraderidir. Dîvân-ı Hümâyun kâtiplerinden olduğu bilinen Meşki İstanbul'da 1596 yılında vefat etmiştir.¹⁹⁰

Kaynaklarda Meşki'ye atfedilen şiirlerden bazıları şunlardır:

Zülf-i siyâh içinde o ebrû-yı zerd-fâm
 Altun oluk gibi görünür Ka'be'de hemân¹⁹¹

Nedenli çoğ ise cürm ü günâhun
 Yine dergâh-ı hâkdan olma hâli
 Olupdur rahmeti kahrına gâlib
 On artukdur celâlınden cemâli¹⁹²

¹⁸⁹ Ergin, a.g.m., s. 70-71; Köksal, a.g.m.

¹⁹⁰ Seyyid Rıza, *Tezkire-i Rızâ*, İkdâm Matbaası, Dersaadet 1316, s. 92; Gencay Zavotçu, *Rıza Tezkiresi (İnceleme-Metin)*, Sahhaflar Kitap Sarayı [Yay.], İstanbul 2009, s. 201; Kâfzâde Fâ'izî, s. 505; Mehmed Süreyyâ, *a.g.e.*, IV/1, 438; Tuman, *a.g.e.*, II, 959.

¹⁹¹ Seyyid Rıza, *a.g.e.*, s. 92; Zavotçu, *a.g.e.*, s. 201.

¹⁹² Kâfzâde Fâ'izî, s. 505.

18- MOLLA HÜSREV: Asıl adı Mehmed olan Molla Hüsrev Tokat ile Sivas arasında bulunan bir köyde doğmuş¹⁹³ olması münasebetiyle hem Tokatlı hem de Sivahlı olarak zikredilmiştir.

Ne zaman doğduğu bilinmemekle birlikte Sultan Fatih döneminde yaşadığı ifade edilmiştir.¹⁹⁴ Molla Hüsrev, babası Ferâmurz vefat edince eniştesinin himayesine girmiş¹⁹⁵ Teftazânî (ö. 792/1390)'nin müridlerinden Burhâneddin Haydar Herevî (ö. 830/1427)'nin talebesi olmuş ve Rum vilayetinde eğitimine devam etmiştir.¹⁹⁶ Müderrisliğe Edirne Şah Melek medresesinde başlayan Molla Hüsrev daha sonra Edirne kadısı ve akabinde 1444'te Rumeli kazaskeri olmuştur.¹⁹⁷ II. Murad (ö. 855/1451)'ın saltanatı oğlu Mehmed'e terketmesinin ardından 1446'da tahta yeniden geçmesiyle kazaskerliği bırakan Molla Hüsrev Edirne Kadısı olmuş, Fatih tahta geçip İstanbul'u fethettikten sonra İstanbul kadısı Hızır Bey'in vefatı üzerine 1459'da İstanbul kadısı olmuştur. Galata, Üsküdar ve Ayasofya Medresesi müderrisliği de yapan Molla Hüsrev rivayete göre Molla Gürânî (ö. 893/1488)'nin kendisinden daha itibarlı bir yere oturtulduğunu görmesi üzerine İstanbul'u terkedip Bursa'ya gelmiştir.¹⁹⁸ Kısa süre sonra Fatih, Molla Hüsrev'i tekrar İstanbul'a davet etmiş ve onu 1469'da Şeyhülislâmlık makamına getirmiştir. Vefat tarihi olan 1480 yılına kadar bu görevde kalan Molla Hüsrev Bursa'da kendi yaptırdığı Hüsrev Medresesi'nin hazînesine defnedilmiştir.¹⁹⁹ "Mâte reîsü'l-ulemâ" cümlesi vefatına tarih düşürülmüştür.²⁰⁰

Molla Hüsrev'in eserleri şunlardır: *Mirkatü'l-vüsûl ilâ ilmi'l-usûl* (Millî Ktp. nr. A 272/3, nr. A 1328/3), *Mirkatü'l-usûl fî şerhi mirkatî'l-vüsûl* (Millî Ktp. nr. A. 2833, nr. A 3558, A 4925), *Dürrü'l-hükkâm fî şerhi Gurerî'l-ahkâm* (Millî Ktp. nr. A 1656, nr. A 4614/1, nr. B 1125, nr. B 1126), *Hâşiye ale't-Telvîh* (Nuruosmaniye Yazma Eser Ktp. nr. 1311, Konya Karatay Yusuf Ağa Ktp. nr. 397), *Hâşiye alâ Envârî't-tenzîl li'l-Beyzâvî* (Atf Efendi Yazma Eser Ktp. nr. 340, nr. 341, nr. 342, nr. 343, nr. 344), *Hâşiye alâ Hâşiyeti'l-Muhtasar li's-Seyyid Şerîf* (Süleymaniye Ktp., Hamidiye, nr. 424), *Şerhu Usûli'l-Pezdevî* (Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 1141), *Risâle fi'l-velâ* (Atf Efendi Yazma Eser Ktp. nr. 2790/23, Nuruosmaniye Yazma Eser Ktp. nr. 596/6), *Risâle fî tahkîki mesâilî'l-velâ reddin ale'l-Gürânî* (Nuruosmaniye Ktp. nr. 4909), *Nakdü'l-efkâr fî reddi'l-enzâr* (Kayseri Râşid Efendi Ktp. nr. 309), *Hâşiye ale'l-Mutavvel* (Atf Efendi Yazma Eser Ktp. nr. 2334, Nuruosmaniye Ktp. nr. 4411), *Vasiyetnâme* (Millî Ktp. nr. A 9084/5, Konya

¹⁹³ Fâik Reşad, *a.g.e.*, s. 47; Ferhat Koca, "Molla Hüsrev", *DİA*, İstanbul 2005, XXX, 252.

¹⁹⁴ Âşık Çelebi, III, 1526; Beyânî, *a.g.e.*, s. 81; Kınalızâde Hasan Çelebi, *a.g.e.*, I, 335.

¹⁹⁵ Fâik Reşad, *a.g.e.*, s. 47; Mehmed Süreyyâ, *a.g.e.*, II, 298.

¹⁹⁶ Mehmed Süreyyâ, *a.g.e.*, II, 298; Franz Babinger, "Hüsrev", *İslâm Ansiklopedisi*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1950, V, 605.

¹⁹⁷ Babinger, *a.g.m.*, s. 605.

¹⁹⁸ Koca, *a.g.m.*, s. 252; Beyânî, *a.g.e.*, s. 81.

¹⁹⁹ Mehmed Süreyyâ, *a.g.e.*, II, 298; Babinger, *a.g.m.*, s. 605.

²⁰⁰ Tuman, *a.g.e.*, I, 248.

Bölge Yazma Eser Ktp. nr. 3574/2), *Esâsü'l-iktibas Tercümesi* (İstanbul Üniversitesi Ktp. nr. 13).²⁰¹

Değerli bir fıkıh âlimi olan Molla Hüsrev güzel şiirleri ile şâir olarak da bilinmektedir.²⁰² Onun tezkirelerde geçen şiirlerinden bazıları şunlardır:

Başıma bezm-i gam-ı aşkında câm efser yiter
Zahmın ile kanlı pirâhen kabâ-yı zer yiter
Sen döşen gülşende dibâ-yı çemenle lâleler
Külhen-i gamda bana ahkerlü hâkister yiter
Sana bâliş berg-i gül perr-i hü mâ bister bize
Seng-i mihnet hâr-ı gam bâlin ile bister yiter
Berr ü bahrün nimetinden el yudı gönlüm gözüm
Âb-ı himmet nân-ı izzet bana huşk u ter yiter
Kabrüme hâcet degül her gice kandil ü buhur
Haddi âteş hâli üd u zülf ise micmer yiter
Mülk-i ıška Husrev'em derd ü belâ gam leşkeri
*Zülf-i sevdâsı livâ-yı ejdehâ peyker yiter*²⁰³

Bu çeşmüm çeşmesârnun aceb tutmaz akar yaşı
*Meger var ise ol aynun belâ tagındadur başı*²⁰⁴

19- MUHİBBÂ: Muhibbâ'nın asıl adı Mustafa Efendi'dir. Tokat'ta doğan Muhibbâ ilim tahsil ettikten sonra Osmanlı Kaptân-ı Deryâlarından olan Râtib Ahmed Paşa (ö. 1173-1174/1760)'nın dairesine intisap etmiştir. Selanik şehrine memur tayin edilen Muhibbâ burada 1758-1759 yılında vefat etmiştir. Şiirlerinin akıcı ve güzel olduğu²⁰⁵ bilgisi verilen Muhibbâ'nın kaynaklarda şiirlerine rastlanılmamıştır.

20- NASİRUDDİN NEBİ BİN MÜRSEL: Nasîruddîn Nebî b. Mürsel, Tokatlıdır. Faziletli bir âlim olan Nasîruddîn Nebî'nin doğum ve ölüm tarihi bilinmemektedir. Hayatı hakkında pek bilgi bulunmayan Nasîruddîn Nebî'nin *Kitâbu Fusûli'l-Mufassali fi İlmi't-Tezkîri min Nev'i'l-Hadîsi ve Fenni't-Tefsîr* adlı önemli bir eseri vardır. Eserde Fatıha sûresi ile kısa sureler Beyyine'den itibaren tefsir ve mev'ize tarzında tertip

²⁰¹ Molla Hüsrev'in eserleri ile ilgili geniş bilgi için bkz. Koca, a.g.m., s. 253-254.

²⁰² Babinger, a.g.m., s. 606.

²⁰³ Âşık Çelebi, III, 1527.

²⁰⁴ Beyânî, a.g.e., s. 81; Kınalızâde Hasan Çelebi, a.g.e., I, 335.

²⁰⁵ Râmiz, s. 265.

edilmiştir.²⁰⁶ Eserin Millî Kütüphane'de, Adana İl Halk Ktp. Koleksiyonu, nr. 583/1 ve Nevşehir Ürgüp Tahsin Ağa İlçe Halk Ktp. Koleksiyonu, nr. 148'de iki, Kastamonu İl Halk Ktp. nr. 3653'te bir yazma nüshası vardır.

Arapça şiirleri olan²⁰⁷ Nasîruddîn Nebî'nin bu şiirlerine ulaşılammıştır.

21- SABRİ: Tokatlı Ahmed Efendi namında birinin oğlu olan Mustafa Sabri Efendi'nin doğum tarihi kaynaklarda 1879²⁰⁸ ve 22 Haziran 1869 (12 Rebî'ül-evvel 1286)²⁰⁹ olarak verilmiştir. İlk eğitimini Tokat'ta alan ve küçük yaşta hafızlığını tamamlayan Sabri Efendi Kayseri'de Hoca Emin Efendi ve İstanbul'da Ahmed Âsım Efendi'den ders okuyarak icazetnâmeler almış ve daha sonra Ahmed Âsım Efendi'nin kızıyla evlenerek ona damat olmuştur. Yirmi yaşında girdiği imtihanı kazanarak Fatih Camii'nde ders okutmaya başlamıştır.²¹⁰ Beşiktaş Âsâriye Camii imamlığı da yapan Sabri Efendi, II. Abdülhamid (ö. 1842-1918)'in katıldığı huzur derslerine bulunmuş 1899-1904 yılları arasında Yıldız Sarayı Kütüphanesi'nde hâfız-ı kütüb olarak çalışmıştır.²¹¹

II. Meşrutiyet ilan edildiği sırada Tokat mebusu olmuş, ayrıca *Beyânülhak* ceride-i ilmiyesinin de baş muharrirliğini yapmıştır. İttihat ve Terakkî Partisi'ne muhalif olan Sabri Efendi parti iktidara gelince yakalanmamak için Romanya'ya kaçmıştır. Hürriyet ve İtilaf Fırkası iktidara gelince 1919'da Damad Ferid Paşa (ö. 1342/1923) kabinesinden Şeyhülislâm olmuş, Paşa, Paris Konferansı'na gittiğinde onun yerine Sadaret Vekâleti'nde de bulunmuştur. Damad Ferid Paşa kabinesi düştüğünde Âyan azalığına getirilen Sabri Efendi kabine yeniden kurulunca tekrar Şeyhülislâm olmuş, ancak bazı kabine üyeleriyle anlaşamayınca 1920'de istifa etmiştir.²¹²

Cumhuriyet ilan edildikten sonra ailesiyle birlikte İskenderiye'ye, oradan Kahire'ye gitmiş, 6 Şubat 1924'te maaşı kesilmiş ve 1 Haziran 1924'te vatandaşlıktan çıkarılmıştır. Hicaz Emîri Şerîf Hüseyin tarafından Mekke'ye davet edilen Sabri Efendi bir müddet burada kaldıktan sonra tekrar Mısır'a dönmüştür. Mısır halkı tarafından tepki alınca Romanya'ya daha sonra da kayınpederinin memleketi olan Gümülcine'ye gitmiştir. Beş yıl burada kalan Sabri Efendi daha sonra Atina, Kahire ve İskenderiye'ye gitmiş eşi İskenderiye'de vefat edince tekrar Kahire'ye dönmüş, burada kızıyla beraber yaşamaya başlamıştır. Burada ilimle meşgul olan Sabri Efendi itibarını yeniden sağlamış, âlimlerle ahbap olmuş ve pek çok gazete ve dergide yazılar yazmıştır. Sabri Efendi 12 Mart 1954'te Kahire'de vefat etmiş ve Abbâsiye'ye defnedilmiştir.²¹³

²⁰⁶ Bursalı Mehmed Tâhir, *a.g.e.*, II, 42.

²⁰⁷ Bkz. Bursalı Mehmed Tâhir, *a.g.e.*, II, 43.

²⁰⁸ Bkz. İbnülemin Mahmud Kemal İnal, *a.g.e.*, IV, 2183.

²⁰⁹ Bkz. Yusuf Şevki Yavuz, "Mustafa Sabri Efendi", *DİA*, İstanbul 2006, XXXI, 350.

²¹⁰ Bkz. İbnülemin Mahmud Kemal İnal, *a.g.e.*, IV, 2183.

²¹¹ Yavuz, *a.g.m.*, s. 350.

²¹² Yusuf Kılıç, "Şeyhülislâm Tokatlı Mustafa Sabri Efendi, Hayatı-İlmî Şahsiyeti-Eserlerinin Tahlilî Tenkidi", *Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu, 2-6 Temmuz 1986*, haz. S. Hayri Bolay, v. dğr., Gelişim Matbaası, Ankara 1987, s. 616, 617.

²¹³ Yavuz, *a.g.m.*, s. 351.

Türkçe ve Arapça eserler kaleme alan Sabri Efendi'nin Türkçe eserleri şöyledir:

a- Yeni İslâm Müctehidlerinin Kıymet-i İlmiyesi: Eser, Mûsâ Cârullah Bigî (ö. 131/748-749)'nin cehennem azabının ebedî olmadığını savunan *Rahmet-i İlahiye Burhanları* adlı eserine reddiye olarak kaleme alınmıştır.

b- Dinî Müceddidler: Sabri Efendi bu eseri Haşim Nahit ve arkadaşlarının İslâm'da reform yapılması gerektiğine dair görüşlerine karşı kaleme almıştır.

c- İslâm'da İmâmet-i Kübrâ: Eser, Sabri Efendi'nin hilâfet ve siyaset konularında *Yarın* gazetesinde yayımladığı bir dizi yazıdan oluşmuştur.

d- Savm-ı Ramazân: Eser, Süleyman Nazif (ö. 1927)'in oruç tutmak yerine fide verilmesini öneren görüşüne reddiyedir.

e- Dîn-i İslâm'da Hedef-i Münâkaşa Olan Mesâil: Eser Sabri Efendi'nin Beyânülhak dergisinde yayımlanan sosyal ve ekonomik içerikli dinî makalelerinden ibarettir.²¹⁴

Sabri Efendi'ye atfedilen Arapça eserler ise şöyledir: *Mevkîfû'l-beşer tahte sultânî'l-kader, Mevkîfû'l-akl ve'l-ilm ve'l-âlim, en-Nekîr alâ münkiri'n-ni'me mine'd-dîn ve'l-hilâfe ve'l-ümme, el-Kavlü'l-fasl, Mes'eletü tercemeti'l-Kur'ân ve Kavli fi'l-mer'e.*²¹⁵

Sabri Efendi şiirle birebir uğraşmamakla birlikte güzel şiirler yazabileceğini kanıtlamış bir şahsiyettir.²¹⁶ Nitekim onun şiirlerinden bazıları şöyledir:

*Vaz geçme ihtiyar diye benden günahdır
Gel saçlarım beyazsa da bahtım siyahdır
Onlar da bî-vefâ çıkacakmış senin gibi
Müyum sevâd-ı bahtıma kâfi güvahdır
Erken ağardı kırkı henüz bulmadan yaşam
Kavruk yerin bitirdiği solgun giyahdır
Erken de olsa ah bu saçlar aleyhime
Balâ-yı mefrikımda müşehher silahdır
Bî-vakt bir kaza başa gelmiş ne söylesem
Samilerin vazifesi hep iştibahdır
Gözdür hakem bu noktada şeybin gubarına
Pâmâl olan şebâb hederdir tebahdır*

²¹⁴ Eserleri hakkında geniş bilgi için bkz. Yavuz, a.g.m., s. 352.

²¹⁵ Kılıç, a.g.m., s. 622.

²¹⁶ Kılıç, a.g.m., s. 621.

Bir matem-i sefid ile geçmekte günlerim

Zulmet tüter gözümde karanlık penahtır

Sabri Efendi'nin kayınpederi Ahmed Âsım Efendi diğer damadına Haremeyn pâyesi verince Sabri Efendi latife olarak şu kıtayı söylemiştir:

Evlenirsem kızımın üstüne sensin mes'ul

Bana zinhar gücenme gücüne gitse bile

Yeni damadına aldın bana rağmen Haremeyn

Kalamam ben de tabii harem-i vâhid ile²¹⁷

22- SABÛHÎ: Sabûhî'nin asıl adı Ahmed'tir. İstanbul Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhi olan Sabûhî²¹⁸ kaynaklarda Tokatlı²¹⁹ veya İstanbullu²²⁰ olarak zikredilmiştir. Sabûhî Dede 1584'te doğmuştur. Küçük yaşlarda ailesiyle birlikte İstanbul'a giden Sabûhî Dede ilk tahsilini babası Tokadî Mehmed Efendi'den almış, Eyüp'te Bektaşî şeyhi Kasım Baba'nın dervişi olmuştur.²²¹ Daha sonra Konya'ya gelip burada Mevlevî olan Sabûhî Dede Şam Mevlevîhânesi şeyhi olan Hamza Dede'nin sohbet ve hizmetinde bulunmak üzere Şam'a gitmiş, bir müddet sonra da buranın şeyhliğini yapmıştır. Sabûhî Dede, bir zamanlar Şam meşihatinde bulunan İlmî Dede Hazretleri (ö. 1611)'nin *Şerh-i Cezîre-i Mevlevîyye'sine nazire olarak İhtiyârât-ı Mesnevî* adlı eserini bu sırada kaleme almıştır.²²²

Sabûhî Dede, Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhliğinde bulunan Toganî Ahmed Dede (ö. 1040/1630) vefat edince III. Ârif Çelebi tarafından bu mevlevîhâneye şeyh tayin edilmiştir. Yaklaşık on sekiz yıl bu hizmeti ifa eden Sabûhî Dede burada 1647'de vefat etmiş²²³ ve buraya defnedilmiştir. "*Sabûhî sa'y idüb Firdevs-i a'lâya revân oldi*" mısraı vefatına tarihtir.²²⁴ Sabûhî Dede'ye atfedilen eserler şunlardır:

a- Türkçe Divan: Nefî, Fehîm ve Nâilî gibi şairlere hocalık yapan Sabûhî Dede²²⁵ bu eserini Konya Mevlevîhânesinde girdiği 1001 günlük çilesi sırasında yazmıştır. Eserin

²¹⁷ İbnülemin Mahmud Kemal İnal, *a.g.e.*, IV, 2184-2185.

²¹⁸ Bkz. Mehmed Sâlih Yümnî, *Tezkire-i Şu'arâ-i Yümnî, İnceleme-Tenkidli Metin-İndeksli Tıpkıbasım*, haz. Sadık Erdem, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 2013, s. 12; Kudret Altun, *Tezkire-i Mûcib, İnceleme-Tenkidli Metin-Dizin-Sözlük*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay., Ankara 1997, s. 41.

²¹⁹ Bkz. Esrar Dede, *Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevlevîyye, İnceleme-Metin*, haz. İlhan Genç, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay., Ankara 2000, s. 274; Belîğ, *a.g.e.*, s. 205; Hâfız Hüseyin Ayvansarâyî, *Vefeyât-ı Ayvansarâyî, İnceleme-Tenkidli Metin*, haz. Ramazan Ekinci, ed. Âdem Ceyhan, Buhara Yay., İstanbul 2013; Mehmet Sarı, "Sabûhî", *DİA*, İstanbul 2008, XXXV, 357.

²²⁰ Bkz. Bursalı Mehmed Tâhir, *a.g.e.*, II, 282; Mehmed Süreyyâ, *a.g.e.*, I, 207.

²²¹ Mehmet Sarı, "Sabûhî", *DİA*, İstanbul 2008, XXXV, 357.

²²² Esrar Dede, *a.g.e.*, s. 275.

²²³ Esrar Dede, *a.g.e.*, s. 276; Sarı, *a.g.m.*, s. 357. Ölüm tarihi bazı kaynaklarda 1054 olarak verilmiştir. Bkz. Altun, *Tezkire-i Mûcib*, s. 41; Mehmed Süreyyâ, *a.g.e.*, I, 207.

²²⁴ Tuman, *a.g.e.*, II, 547.

²²⁵ Esrar Dede, *a.g.e.*, s. 276.

Millî Ktp. nr. FB 321/3'te, Millet Ktp. Ali Emiri, nr. 249'da, İstanbul Üniversitesi Ktp. nr. 3532'de, Topkapı Sarayı Müzesi Ktp. nr. 952'de, Medine Arif Hikmet Bey Ktp. nr. 3635'te²²⁶ ve İstanbul Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Ktp. nr. 666/2 ve nr. 758/5'te toplam yedi yazma nüshası vardır.

Sabûhî Dede'nin *Farsça Divan'ı* olduğuna dair bilgiler olmakla birlikte bu esere ulaşılammış, ancak *Türkçe Divan'ı* içerisinde Farsça manzumelerin yer aldığı ifade edilmiştir.²²⁷

b- Sâkıname: 113 beyitten oluşan eser *Türkçe Divan'ın* içerisinde ve bazı mecmualarda yer almaktadır.²²⁸ Eserin İngiltere Millî Ktp. nr. 1155/4 ve Nuruosmaniye Yazma Eser Ktp. nr. 4959/58'de yazma nüshaları tespit edilmiştir.

c- İhtiyârât-ı Mesnevî: Eser, İlmî Dede'nin (ö. 1019-1020/1611)'nin *Şerh-i Cezîre-i Mevlevîyye* adlı eserine nazire olarak yazılmış olup altı cilttir.²²⁹ Eserin Konya Mevlânâ Müzesi Ktp. nr. 2084, 2085 ve 2086'da, Millî Ktp. nr. B 935/1 ve B 935/2'de, Kahire Hidiv Ktp. nr. 8568'de yazma nüshaları mevcuttur.

Türkçe Divan'ında yer alan şiirlerinden bazıları şunlardır:

Sakın ey gamzesi kâtil gözi mekkâre sakın

Zulm ü cevr eyleme uşşâk-ı dil-fikâre sakın

Sakın agyâr-ı siyeh-rûy ile olma hem-dem

*Zâğlar konmasun ol gülşen-i bî-hâre sakın*²³⁰

Nûrdan bir serve ol kim kadd-i dil-cû koymuş ad

Mihre ârız gurre-i garrâya ebrû koymuş ad

Mihr içinde sun' ile pinhân edip bir zerreyi

Zerre içre gösterip dendâna lü'lü' koymuş ad

Cevher-i câna tekellüm bahş kılmış fem demiş

*Nâ-şüküfte gonceye la'l-i Sühan-gû koymuş ad*²³¹

²²⁶ Abdülkadir Algül, *Sabûhî Ahmed Dede, Hayatı, Eserleri ve "İhtiyârât-ı Sabûhî" Adlı Eseri*, Yüksek Lisans Tezi, danışman: Osman Türer, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2007, s. 14.

²²⁷ Sarı, a.g.m., s. 357.

²²⁸ Sarı, a.g.m., s. 357.

²²⁹ Sarı, a.g.m., s. 357.

²³⁰ Altun, *Tezkire-i Mûcib*, s. 41.

²³¹ Mehmed Sâlih Yümnî, *a.g.e.*, s. 12.

Hırâm itse kıyâmetler kopar ol serv-i müstesnâ

Ayagına akar erbâb-ı ışkun gönli âb-âsâ

Sabûhî bâde-i la'l-i lebün şevkiyle mest oldı

Ayaga düşdi pââmâl oldı gitdükce şarâb-âsâ²³²

23- SÂFÎ: Sâfi Efendi Tokatlı'dır. Kaynaklarda 1825'te doğduğu²³³ söylenmekle birlikte 1825'te Kayseri'ye ilim tahsil etmek için gittiği de söylenmiştir. 1835'te İstanbul'a gelen Sâfi Ahmed Efendi hey'et ve hikmet ilimleri ile Farsça'yı öğrenmiş, burada Kethüdâzâde Ârif Efendi (ö. 1265-1266/1849)'den ders okumuştur.²³⁴ Hayatı hakkında çok malumatın olmadığı Sâfi Ahmed Efendi'nin Mevlevî olduğu, bir müddet Tokat Mevlevîhânesi'nde şeyhlik yaptıktan sonra Aydın dergâhı şeyhliğine nakledildiği bilinmektedir. 1873'te İstanbul'a bir iş için geldiği sırada vefat etmiş ve Yenikapı Mevlevîhânesi'ne defnedilmiştir.²³⁵

Sâfi Ahmed Efendi, Fatin'in verdiği bilgiye göre Molla Câmî'nin *Arûz* nam risalesine *Câm-ı Muzaffer* isminde bir şerh ve Hoca Aynî Efendi'nin *Nazm-ı Cevâhir* isimindeki eserine de *İzz-i Zafer* isminde bir başka şerh yazmıştır. Bunların dışında bir miktar şiirinin bulunduğu söyleyen Fatin, tezkiresinde Sâfi'ye atfen şu gazalet yer vermiştir:

Görelde rûyunu yâ hû senin ey gözleri âhû

Geçer arşı sadâ-yı hû gönül bir âh çeker bir hû

Gönül turmaz eder devrân semâ vü vecd ider hayrân

Kudûmunla olur şâdân gönül bir âh çeker bir hû

Geçer bin nây-ı efgânım amân ey derd-i handânım

Tecelli ile sultânım gönül bir âh çeker bir hû

Müdâm vird-i zebânımsın cilâ-yı cism u cânımsın

Azîzim hüsn ü ânımsın gönül bir âh çeker bir hû

Şarâb-ı sâf-ı Sübhânı "sekâhüm Rabbühüm" şânı

Yed-i kudret sunar anı gönül bir âh çeker bir hû²³⁶

24- SİHHATÎ: Asıl adı Abdüllatîf olan Sıhhatî, Tokatlı'dır. Hayatı hakkında sınırlı bilgilerin bulunduğu Sıhhatî, İstanbul'a gelmiş ve burada şiir ve inşa ilmiyle meşgul olup

²³² Belîğ, *a.g.e.*, s. 205.

²³³ Bkz. Mehmed Süreyyâ, *a.g.e.*, III, 225.

²³⁴ Fatîn, s. 407. Ayrıca bkz. Şemseddin Sâmî, *Kâmûsu'l-A'lâm*, IV, 2918.

²³⁵ Bursalı Mehmed Tâhir, *a.g.e.*, I, 107; Tuman, *a.g.e.*, II, 537.

²³⁶ Fatîn Davud, *Hâtîmetü'l-Eş'âr (Fatin Tezkiresi)*, haz. Ömer Çiftçi, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., s. 258, (e-kitap).

ustalaştıktan sonra Hacı Bektaş ocağına intisap etmiştir. Yeniçeri ocağı tâlib-i ulemâları zümresine dâhil oldukdan sonra yeniçeri ocağı imamlığı da yapan Sıhhatî 1692/1693 yılında vefat etmiştir.²³⁷

Sıhhatî'ye ait *Menâkıb-ı Mükeyyifât-ı Âlem* isimli bir risale bulunmaktadır. Keyif verici maddeleri (rakı, şarap, boza, esrar, afyon, kahve) konu alan bu risalede Sıhhatî, teşhis ve intak sanatlarına yer vermiş ve bu maddelere karşı eleştirel bir üslup kullanmıştır. Eserin İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet Yazmaları Koleksiyonu, nr. 535, nr. 144/6 ve Osman Ergin Yazmaları Koleksiyonu, nr. 1358, Millî Ktp. nr. 528/4 ve Adnan Ötüken İl Halk Ktp. Koleksiyonu, nr. 3757/1'de be şazma nüshası mevcuttur.²³⁸

Sıhhatî'nin tezkirelerde yer alan şiiri şöyledir:

Pây-ı yâre düşmege agyârdan nevbet mi var

Sâyesinde nahl-i ümmîdin meğer râhat mı var

Gam degil üftâde olmak Sıhhatî ol şûha lik

*Pây-ı yâre düşmege agyârdan nevbet mi var*²³⁹

25- ŐEHİDİ: Asıl adı Seyyid Kâsım olan Şehîdî, Tokat'ın Niksar kazasındandır. Hz. Peygamber neslinden olan Şehîdî âlim, fâzıl, gönül ehli ve kâmil bir zattır.²⁴⁰ Yavuz Sultan Selim Han Trabzon'da şehzade iken âsitânesine intisap eden Şehîdî, Yavuz'un sultanlığı esnasında da saray hizmetinde bulunmuş ve türlü lütuflara mazhar olmuştur.²⁴¹ Hayatı hakkında fazla bilgi bulunmayan Şehîdî'nin Yavuz Sultan Selim'in tahta geçtiği yılların başında vefat ettiği ifade edilmiştir.²⁴² Şehîdî'nin şairliği ile ilgili Sehî Bey, tezkiresinde "Bütün şiirleri aynı düzeyde, Türkçe ve Farsça şiir söyleyebilen, sözleri sağlam kimsedir" demiştir.

Tezkirelerde Şehîdî'ye atfen şu şiirler yer almaktadır:

Sûfiye söylen hasedden sînesin sâf eylesin

*Nice bir ta'n eylemek uşşâka insâf eylesin*²⁴³

²³⁷ Mustafa Safâyî Efendi, *Tezkire-i Safâyî (Nuhbetü'l-Âsar min Fevâidi'l-Eş'âr), İnceleme-Metin-İndeks*, haz. Pervin Çapan, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay., Ankara 2005, s. 344; Sâlim Efendi, *a.g.e.*, s. 456.

²³⁸ Metin Öztürk, *Sıhhatî Çelebi'nin "Menâkıb-ı Mükeyyifât-ı Âlem" Risalesi Çerçevesinde 17. Yüzyıl İstanbulu'nda Keyif Verici Maddeler*, Yüksek Lisans Tezi, danışman: Hulusi Lekesiz, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2006, s. 1, 5-6.

²³⁹ Mustafa Safâyî Efendi, *a.g.e.*, s. 345; Sâlim Efendi, *a.g.e.*, s. 456; Belığ, *a.g.e.*, s. 207; Tuman, *a.g.e.*, II, 549.

²⁴⁰ Sehî Bey, s. 177.

²⁴¹ Sehî Bey, s. 177; Âşık Çelebi, III, 1452; Kınalızâde Hasan Çelebi, *a.g.e.*, I, 529.

²⁴² Mehmed Süreyyâ, *a.g.e.*, III, 202.

²⁴³ Sehî Bey, s. 177.

Lebünden sohbet-i meyde n'ola cerr itse cân bûse

Efendi âdet olmuşdur mey üzre her zemân bûse

Şarâb-ı zehr telh ise bana şerbet gelür sûfi

Lebinden sunsa nâz ile ger ol şeker-zebân bûse

Tolu içdükdü la'lünden bize bir bûse ihsân it

Bilürsin meclis-i meyde ki olur râyegân bûse

Ölürsem âb-ı hayvânun ben adın anmazam zâhid

Vürürse câm-ı la'linden o Hızır-ı dil-sitân bûse

Şehîdî bûse vafında olan bu şî'r-i rengînün

Göricék bî-gümân vire vâz ol yâr-ı cân bûse²⁴⁴

26- ŞEMSEDDİN SIVÂSÎ: 1520 yılında Tokat'ın Zile kazasında doğan Şemseddin Sivâsî'nin tam adı Ahmed Şemseddin Ebü's-Senâ b. Muhammed Ebi'l-Berekât b. Ârif Hasan ez-Zilî es-Sivâsî'dir. Babası Horasan'dan Zile'ye göç eden Ebü'l-Berekât Muhammed Efendi'dir.²⁴⁵

Yedi yaşındayken babasının mürşidi olan Amasyalı Şeyh Hacı Hızır Efendi'nin duasını almak üzere babası ile beraber Amasya'ya giden Şemseddin, daha sonra memleketine dönmüş ve Tokat'a giderek meşhur âlimlerden Arakiyecizâde Şemseddin Mahvî'den tahsile başlamıştır.²⁴⁶ Yirmi yaşlarında iken İstanbul'a gelen Şemseddin Efendi Sahn medreselerinden birinde müderrislik yapmış, bir müddet sonra istafa ederek Şam'a gitmiş ve hac vazifesini de yaparak Zile'ye dönmüştür. Zile'de vaaz u nasihatte bulunan Şemseddin Efendi, kendisinde sülûk isteği artınca Amasya Ezine Pazarı'nda Muslihuddin Efendi'ye biat etmiş, şeyhi vefat edince Tokat'a ve Zile'ye dönerek tedris faaliyetlerine devam etmiştir. Bir müddet sonra Tokat'ta Şeyh Mustafa Efendi'ye intisap etmek istediyse de Şeyh yaşlılığı nedeniyle bu isteği kabul etmemiş, onu Abdülmecid Şirvânî'ye yönlendirmiştir.²⁴⁷ Şemseddin, Abdülmecid Şirvânî'ye on yıl kadar hizmet ettikten sonra otuz beş yaşlarında hilâfet alıp Zile'ye dönmüş, ancak Sivas Valisi Hasan Paşa, Meydan Camii'nin vâizlik görevi için kendisini Sivas'a davet edince o da Zile'deki ailesiyle talebelerini de beraberinde götürmek şartıyla bu teklifi kabul etmiştir. Sivas'ta vâizliğin

²⁴⁴ Âşık Çelebi, III, 1452-1453.

²⁴⁵ Hasan Aksoy, "Şemseddin Sivâsî Hayatı, Şahsiyeti, Tarikatı, Eserleri", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt: IX/2 (Aralık 2005), Sivas, s. 2; Hasan Aksoy, "Şemseddin Sivâsî", *DİA*, İstanbul 2010, XXXVIII, 523.

²⁴⁶ Bursalı Mehmed Tâhir, *a.g.e.*, I, 95.

²⁴⁷ Aksoy, "Şemseddin Sivâsî Hayatı, Şahsiyeti, Tarikatı, Eserleri", s. 4-5.

yanı sıra bir tekke açarak irşad faaliyetine başlayan Şemseddin burada Halveti tarikatının Şemsiyye kolunu kurmuştur.²⁴⁸

Seksen yıla yakın ömrünü ilme, öğrenci yetiştirmeye, eser yazmaya ve irşatlarda bulunmaya vakfeden Şemseddin Efendi, hayatının sonlarına doğru III. Mehmed (ö. 1012/1603)'in daveti üzerine "İşittik, itaat ettik, zaten biz her an hazırlıklıyız. Bismillah, hemen gidelim" diyerek yola düşmüş ve Eğri Kalesi fethine katılmıştır.²⁴⁹ Seferden kısa bir süre sonra Ekim 1597'de (Rebii'l-evvel 1006) vefat eden Şemseddin Sivâsi Sivas'ta Meydan Camii haziresine defnedilmiştir.²⁵⁰ "Nüh felek Şems tolnđı nür ile" mısraı ölümüne tarih düşürölmüştür.²⁵¹

Manzum ve mensur pek çok eser kaleme alan Şemseddin Sivâsi'nin Hasan Aksoy'un çalışmasında tespit edilen eserleri şunlardır:

Manzum eserler: *Süleymâniyye (Süleymânnâme), İbretnümâ (Tercüme-i İlahînâme-i Attâr), Gülşen-âbâd, Mevlid, Heşt Bihişt, Mir'âtü'l-Ahlâk ve Mirkâtü'l-Eşvâk, Dîvân-ı Şemsî (Murad Molla Ktp., Lala İsmail Ağa, nr. 453/2, İstanbul Üniversitesi Ktp. nr. 510)*²⁵², *Tercüme-i Kasıde-i Bürde, Şerh-i Gazeliyyât-ı Sultân Murâd-ı Sâlis (Süleymâniye Kütüphanesi, Amcazâde Hüseyin Bölümü, nr. 282/2), Menâkıb-ı İmâm-ı A'zam, İrşâdü'l-Avâm, Menâsik-i Hac (Umdetü'l-Huccâc).*

Mensur eserler: *Hallü Me'âkidi'l-Kavâ'id, Zübdetü'l-Esrâr fi Şerhi Muhtasari'l-Menâr, es-Safâiyih fi Tercemeti'l-Levâiyih, Menâzilü'l-Ârifin (Edirne Selimiye Yazma Eser Ktp. nr. 112), Menâkıb-ı Çehâr Yâr-ı Güzîn (Süleymâniye Ktp., Mihrimâh Bölümü, nr. 318/1, Lala İsmâil Paşa Bölümü, nr. 703/3, Bayezid Devlet Ktp., Vakıf Bezm-i Âlem Sultân Bölümü, nr. 5298; İstanbul Üniversitesi Ktp., Türkçe Yazmalar Bölümü, nr. 6347; 6367; 6434; 5056), Umdetü'l-Edîb fi't-Ta'lim ve't-Te'dîb (Kavâid-i Fârisiyye), Emr-i İlahî ve Hücet-i İlahî, Nakdü'l-Hâtır (Süleymaniye Ktp., Pertevniyal Sultan, nr. 85).*²⁵³

Şemseddin Sivâsi'nin *Divan*'ında yer alan gazellerinden biri şöyledir:

*Vâsıl olmaz kimse Hakk'a cümleden dūr olmadan
Kenz açılmaz şol gönülden tâ ki pürnür olmadan
"Mûtû kable en temûtû" sırrına mazhar olan
Gördü anlar hařr u neřri nefha-i sūr olmadan
Sen müyesser eyle yâ Rab bizlere beytin tavâf
İlmin ile âmil eyle va'de tekmil olmadan*

²⁴⁸ Aksoy, "Şemseddin Sivâsi", s. 524.

²⁴⁹ Yıldız, *a.g.e.*, s. 117.

²⁵⁰ Aksoy, "Şemseddin Sivâsi", s. 524.

²⁵¹ Bursalı Mehmed Tâhir, *a.g.e.*, I, 95.

²⁵² Bkz. Tuman, *a.g.e.*, II, 499.

²⁵³ Eserler hakkında geniş bilgi için bkz. Aksoy, "Şemseddin Sivâsi Hayatı, Şahsiyeti, Tarikatı, Eserleri", s. 19-38.

*Hak cemâlin Kâbe'sini kıldı âşıklar tavâf
 Yerde Kâbe gökyüzünde Beyt-i ma'mûr olmadan
 Mest hem mestâne geldim tâ ezelden tâ ebed
 İçmişim aşkın şarâbın âb-ı engûr olmadan
 Mest olanların kelâmı kendüden gelmez velî
 Pes ene'l-Hak nice söyler kişi Mansûr olmadan
 Bir devâsız derde düşdü bu dil-i Şemsî müdâm
 Hakk'a makbûl olmak ister halka menfûr olmadan
 Mevlid'inden iki beyit:
 Ey Hüdavend-i tuvânâ pâdişâh
 Yerde gökde senden özge yok ilâh
 Yoğiken eşyâyı icâd eyledin
 "Kün" dedin vîrâm âbâd eyledin²⁵⁴*

27- TÂLİB: Hayatı hakkında sınırlı bilgilerin bulunduğu Şeyh Mehmed Tâlib Dede Tokatlı'dır.²⁵⁵ Kıbrıs Lefkoşe Mevlevîhânesinde yetişen Tâlib Dede²⁵⁶, Dânişî Ali Dede (ö. 1195/1683)'nin kûçek-mürebbâsı olmuş, hocası vefat edince Siyâhî Dede (ö. 1122/1710)'ye intisap etmiştir. Bir müddet sonra Tokat'a gelen Tâlib Dede Tokat Mevlevîhânesi Şeyhliğini yapmış ve oranın mesnevî-hânı olmuştur. Kaynaklarda şiirlerinin olduğu bilgisi yer alan Tâlib Dede 1680'de vefat etmiştir.²⁵⁷

Nuhbetü'l-Âsâr'da Tâlib Dede'ye atfen şu beyit yer almaktadır:

*Gönül mir'âtı kim sad-pâre-i dest-i hayâlündür
 Yine her pâresinden cilve-ger baksam cemâlündür²⁵⁸*

28- VÂLİHÎ: Vâlihî, Acem-zâde lakabıyla anılmakla birlikte Tokat'ta doğmuştur. Yavuz Sultan Selim devri şairlerinden olan Vâlihî, Lâtîfî'nin ifadesi ile "gazel-hân u hoş-âvâz ve şi'r-şinâs u nağme-perdâz" bir şairdir. Çarşı, pazarda na'tler okuyup herkesi hayrete koyan Vâlihî XV. yüzyıl şairlerinden Necâtî (ö. 914/1509) hayranıdır. Vâlihî, herkesin Necâtî'nin şiirlerine nazire yazamayacağını söylemiş, kendisi onun şiirlerine

²⁵⁴ Bursalı Mehmed Tâhir, *a.g.e.*, I, 96.

²⁵⁵ Tuman, *a.g.e.*, II, 577; Mehmed Süreyyâ, *a.g.e.*, III, 273.

²⁵⁶ İlhan Genç, "Kıbrıs Lefkoşe Mevlevîhânesi'nde Yetişmiş Mevlevî Divan Şâirleri", *II. Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi, 24-27 Kasım 1998*, KKTC Doğu Akdeniz Üniversitesi, Gazimagosa, s. 7.

²⁵⁷ Esrar Dede, *a.g.e.*, s. 322.

²⁵⁸ Belîğ, *a.g.e.*, s. 214.

nazireler yazmıştır. Ne zaman öldüğü bilinmemekle birlikte Yavuz Sultan Selim devrinde vefat ettiğı ifade edilmiştir.²⁵⁹

Lâtifî, tezkiresinde Necâtî'ye ait olan şu şiire ve akabinde Vâlihî'nin bu şiire yazdığı nazireye şöyle yer vermiştir:

Bir içim su umaruz hañer-i bürrânundan

Nola bir kez içirürsen ne çıkar yânundan

Nice kez çenber idüp pençesini burdı sabâ

Gönlümi alamadı zülf-i perîşânundan

Yâra cânım dir imişsün ola mı bire rakîb

Ölmez isem seni bîzâr ideyüm cânundan

(Necâtî)

Kimseler söz almaz gonca-ı handânundan

Kimse cân kurtarımaz gamze-i fettânundan

Gönlümüz oldu perîşân yine bin hasret ile

Bir haber virdi sabâ zülf-i perîşânundan

Ola sâyende begüm her biri bir serv-i bülend

*Ne yire sâye düşe serv-i hırâmânundan*²⁶⁰

(Vâlihî)

29- ZÂRÎ: Ahdî'nin *Gülşen-i şu'arâ'sı*²⁶¹ dışında diğer tezkirelerde Tokatlı olduğu söylenen Zârî²⁶², Ali Fakîh denmekle meşhur olmuştur.²⁶³ Talebe taifesinden ve şair Hayâlî (ö. 964/1556-57)'nin muâsırlarından olan Zârî²⁶⁴ Riyâzî ile danişmendliğı zamanında dostluk kurmuştur. Samsunîzâde'ye danişmend iken şehzade Mustafa (ö. 960/1553)'nın dîvân kâtibi olmuş, ancak şehzade şehid olunca o da gözden düşmüştür.²⁶⁵ Zârî, 1553'te vefat etmiştir.²⁶⁶

²⁵⁹ Latîfî, s. 555-556.

²⁶⁰ Latîfî, s. 556.

²⁶¹ Mezkûr tezkirede Karaman'ın Seydişehir kazasında doğduğı ifade edilmiştir. Bkz. Ahdî, s. 335.

²⁶² Latîfî, s. 286; Kınalızâde Hasan Çelebi, *a.g.e.*, I, 429; Açık Çelebi, I, 575; Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin Efendi, *a.g.e.*, s. 206; şemseddin Sâmi, *a.g.e.*, IV, 2405, Mehmed Süreyyâ, *a.g.e.*, II, 469; Tuman, *a.g.e.*, I, 388.

²⁶³ Ahdî, s. 336; Tuman, *a.g.e.*, I, 388.

²⁶⁴ Açık Çelebi, I, 575.

²⁶⁵ Kınalızâde Hasan Çelebi, *a.g.e.*, I, 429; Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin Efendi, *a.g.e.*, s. 206; şemseddin Sâmi, *a.g.e.*, IV, 2405.

²⁶⁶ Mehmed Süreyyâ, *a.g.e.*, II, 469; Tuman, *a.g.e.*, I, 388.

Güzel şiirlerinin yanında hattı da güzel olan Zârî'ye ait tezkirelerde şu şiirler yer almaktadır:

Tutmaz ayagı elüm bâde-i nâb olmayıcak

Gelmez aklum başuma mest ü harâb olmayıcak

Bugün hurşîd-veş giymiş o mâh-ı sîm-ber üskûf

Cemâli şem'-i tâbından yine par par yanar üskûf²⁶⁷

Katlüme tîr-i müjenle çünki tedbîr eyledün

Yâ niçün ey kaşı yâ hayr işi te'hîr eyledün

Gönlünü döndürdiler bezm-i gamunda sâgarun

Başına çökdi o kan ayaklunun yir yir habâb

Girmez kulagına o mehün itdügün figân

Yaşun irerse Zârî göge âh ü zâr ile²⁶⁸

Sonuç

Toplam otuz üç tezkirenin incelendiği ve neticede Tokat ve bu ile bağlı Zile ve Niksar kazalarında doğmuş olup şiir söyleyen yirmi dokuz şair tespit edilmiştir. Sadece mezkûr tezkirelerde Tokatlı bu kadar şairin varlığı, tarihi çok geçmişlere dayanan bu ilin kültür ortamının ne kadar canlı olduğunu ortaya koymaktadır. Nitekim tespit edilen şairler sadece şair kimlikleri ile değil ilim sahasında ortaya koydukları eserleri ile de önem arz etmektedir.

Tezkirelerde yer alan Tokatlı şairler şöyledir:

Yüzyıl	Yazar adı	Eseri	Tokatlı Şairler
XVI. YÜZYIL	Sehî Bey	<i>Heşt Behişt</i>	Kemâl Paşazâde, Leâli, Lutfî (1), Melihî, Şehîdî
	Lâtîfî	<i>Tezkire-i Şu'arâ</i>	Kemâl Paşazâde, Leâli, Lutfî (1), Melihî, Vâlihî,

²⁶⁷ Latîfî, s. 286.

²⁶⁸ Ahdî, s. 336.

			Zârî
	Âşık Çelebi	<i>Meşâirü'ř-Şu'arâ</i>	Kemâl Paşazâde, Lutfî (1), Melîhî, Molla Hüsrev, Şehîdî, Zârî
	Hasan Çelebi	<i>Tezkiretü'ř-Şu'arâ</i>	Lutfî (1), Melîhî, Molla Hüsrev, Şehîdî, Zârî
	Ahdî	<i>Gülşen-i Şu'arâ</i>	Kemâl Paşazâde, Zârî
	Beyânî	<i>Tezkire-i Şu'arâ</i>	Cenâbî, Lutfî (1), Molla Hüsrev
	Âlî	<i>Künhü'l-Ahbar'ım Tezkire Kısmı</i>	Leâlî, Melîhî
XVII. YÜZYIL	Sâdikî	<i>Mecma'u'l-Havâs</i>	-
	Fâizî	<i>Zübdetü'l-Eş'âr</i>	Abdî, Lutfî (1), Melîhî, Meşkî
	Rızâ	<i>Tezkire-i Şu'arâ</i>	Meşkî
	Yümnî	<i>Tezkire-i Şu'arâ</i>	Sabûhî
	Âsım	<i>Zeyl-i Zübdetü'l-Eş'âr</i>	-
	Güftî	<i>Teşrifâtü'ř-Şu'arâ</i>	-
XVIII. YÜZYIL	Mûcib	<i>Tezkire-i Şu'arâ</i>	Sabûhî
	Safâyî	<i>Tezkire-i Şu'arâ</i>	Sıhhatî
	Sâlim	<i>Tezkire-i Şu'arâ</i>	Emîn (1), Lutfî (2), Sıhhatî
	Belîğ	<i>Nuhbetü'l-Âsâr li Zeyl-i Zübdeti'l-Eş'âr</i>	Lutfî (2), Sabûhî, Sıhhatî, Tâlib
	Safvet	<i>Nuhbetü'l-Âsâr min Fevâidi'l-Eş'âr</i>	-
	Râmiz	<i>Âdâb-ı Zurefâ</i>	Emîn (1), Muhibbâ
	Esrar Dede	<i>Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye</i>	Sabûhî, Tâlib

	Âkif	<i>Mirât-ı Şi'r</i>	-
XIX. YÜZYIL	Şefkat	<i>Tezkire-i Şu'arâ</i>	Kânî
	Esad Efend	<i>Bağçe-i Safâ-Endûz</i>	Emîn (1)
	Ârif Hikmet	<i>Tezkire-i Şu'arâ</i>	Kânî
	Fatîm	<i>Hâtimetü'l-Eş'âr</i>	Emîn (1), Kânî, Sâfî
	Tevfik	<i>Mecmu'a-i Terâcim</i>	Emîn (1)
	M. Tevfik	<i>Kâfile-i Şu'arâ</i>	Kemâl Paşazâde
	Fâik Reşad	<i>Eslâf</i>	Kemâl Paşazâde, Molla Hüsrev
	M. Sirâceddin	<i>Mecmu'a-i Şu'arâ</i>	-
XX. YÜZYIL	M. Kemâl İnal	<i>Son Asır Türk Şairleri</i>	Çâker, İhyâ, Sabrî
	Nâil Tuman	<i>Tuhfe-i Nâilî</i>	Abdî, Abdülmecid, Ahmed, Cenâbî, Çâker, Emîn (1), Emîn (2), İhyâ, İshâk, Kânî, Kemâl Paşazâde, Leâlî, Lutfî (1), Lutfî (2), Melihî, Meşki, Molla Hüsrev, Muhibbâ, Sabrî, Sabûhî, Sâfî, Sıhhatî, Şehîdî, Şemseddin Sivâsî, Tâlib, Zârî
	S. N. Ergun	<i>Türk Şairleri</i>	Abdî, Ahmed, Çâker
	B. M. Tâhir	<i>Osmanlı Müellifleri</i>	Abdülmecid, Ahmed, Cenâbî, Emîn (1), İshâk, Kânî, Kemâl Paşazâde, Lutfî (1) Mehmed Efendi, Nasîruddîn Nebî b. Mürsel, Sabûhî, Sâfî, Şemseddin Sivâsî

Tespit edilen şairlerden bir kısmı hakkında tezkirelerde fazla malumat olmadığından bu şairlerle ilgili biyografiler kısa tutulmuştur. Meslekleri açısından değerlendirdiğimizde Kemâl Paşazâde, Molla Hüsrev ve Sabri'nin Şeyhülislâmlık makamına yükseldiğini söyleyebiliriz. Bunun dışında müderris olarak Cenâbî ve Lutfî (1)'yi, Dîvân kâtibi olarak Çâker, Kânî ve Meşki'yi, din âlimi olarak İshâk'ı, öğretmen olarak İhyâ'yı, memur olarak Muhibbâ'yı zikredebiliriz. Ayrıca Tokat'taki mevlevîhânenin varlığı dikkate alınacak olursa Sabûhî, Sâfî ve Tâlib gibi Mevlevî şeyhliği yapmış şairlerle birlikte Halvetiyye'nin Şemsiyye kolunu kuran Şemseddin Sivâsî, yine Halvetî şeyhlerinden Abdülmecid, Nakşî şeyhlerinden Şeyh Emîn ve Bektaşîler'den Sıhhatî'nin varlığı özellikle belirli dönemlerde Tokat'ın tasavvuf sahasında önemli bir yerleşim yeri olduğunu göstermektedir.

Yapılan araştırmada Emîn (2), Muhibbâ, Nasîruddîn Nebî ve Mehmed Efendi'nin şairlerine ulaşılammıştır. Bunların dışında Çâker, Şeyh Emîn, Emîn (2), Kânî, Kemâl Paşazâde, Leâfî ve Sabûhî'nin müstakil *Divan*ları vardır. Şeyh Emîn ve Zârî'nin hattat olduğu, Cenâbî'nin *Cenâbî Tarihi* adlı meşhur eseriyle "umumî tarih yazan ilk Türk tarihçisi" olma hususiyeti kazandığı, Ahmed'in *Acâyib-nâme-i Hindistan* adlı eseri ile Osmanlı seyyahı addedildiği, Kânî'nin hiciv üstadı olduğu, Tokatlı şairlerin yaşamlarındaki güzel hasletleri ortaya koymak bakımından önemlidir. Ancak şairlerin bu güzel özellikleri yanında yaşamlarında tatsız hadiselerin görüldüğü de vakiadır. Örneğin Molla Lutfî'nin haksız yere katledilmesi, İhyâ'nın geçirdiği cinnet neticesinde intihar etmesi, Melîhî'nin sarhoşluğu neticesinde Fatih'in gözünden düşmesi, Lutfî (2)'nin âşik olması ile aklını yitirmesi bu vahim olaylardandır.

Tokatlı şairlerin hangi yüzyıllarda yaşadığı ve özellikle öne çıkmış önemli yönleri şöyledir:

Adı	Doğum yeri	Yaşadığı yüzyıl	Mesleği	Öne çıkmış yönü
Abdî	Tokat	16-17. yy	-	Meşki'nin kardeşi
Abdülmece d	Zile	16-17. yy	Şeyh	Kadızedeler-Sivâsiler" mücadelesi
Ahmed	Tokat	16. yy	Seyyah	<i>Acâyib-nâme-i Hindistan</i> adlı eseri
Cenâbî	Niksar	16. yy	Müderris	Umumî tarih yazan ilk Türk tarihçi
Çâker	Zile	18-19. yy	D. kâtibi	Türkçe, Arapça, Farsça Divan sahibi
Emîn (1)	Tokat	17. yy	Şeyh	Hattat, kırk eser sahibi
Emîn (2)	Zile	17-18. yy	-	-
İhyâ	Tokat	19. yy	Öğretmen	Kur'an hafızı, <i>Darabât-ı Aşk</i> yazarı
İshâk	Tokat	17. yy	Din âlimi	<i>Nazmü'l-Ulûm</i> , <i>Nazmü'l-Leâfî</i> yazarı
Kânî	Tokat	18. yy	D. kâtibi	Hiciv üstadı
K.Paşazâde	Tokat	16. yy	Şeyhülislâ	el-Muallimü'l-Evvel,

			m	Müftiyyü's-Sakaleyn unvanlarının sahibi
Leâfî	Tokat	15. yy	Musahib	Kendini Acem tanıtip daha sonra Fatih'in gözünden düşmesi
Lutfî (1)	Tokat	15. yy	Müderris	Boynu vurularak şehid edilmesi
Lutfî (2)	Tokat	18. yy	Bölük çorbacısı	Âşık olup aklını yitirmesi
Mehmed Efendi	Tokat	-	Kadı	Tarihçi, Arap edebiyatı şairi
Melihî	Tokat	15. yy	Musahib	Sarhoşluğu nedeniyle Fatih'in gözünden düşmesi
Meşkî	Tokat	16. yy	D. kâtibi	Abdî'nin biraderi
M. Hüsrev	Tokat	15. yy	Şeyhülislâm	Fıkıh âlimi
Muhibbâ	Tokat	18. yy	Memur	-
Nasîruddin Nebî	Tokat	-	-	Tefsir sahibi
Sabri	Tokat	18-19. yy	Şeyhülislâm	Tokat mebusu, 1 Haziran 1924'te vatandaşlıktan çıkarılması
Sabûhî	Tokat	17. yy	Şeyh	Mevlevî
Sâfî	Tokat	19. yy	Şeyh	Mevlevî
Sihhatî	Tokat	17. yy	Yeniçeri ocağı imamı	Bektâşî
Şehîdî	Niksar	15. yy	-	Hz. Peygamber'in soyundan
Ş. Sivâsî	Zile	16. yy	Şeyh	Halvetiyye tarikatının Şemsiyye kolu kurucusu
Tâlib	Tokat	17. yy	Şeyh	Mevlevî
Vâlihî	Tokat	15. yy	Şair	Necâtî'nin şiirlerine yazdığı nazireler
Zârî	Tokat	16. yy	D. kâtibi	-

Tabloda da görüldüğü üzere altı şair XV. yüzyıl, altı şair XVI. yüzyıl, iki şair XVI-XVII. yüzyıl, beş şair XVII. yüzyıl, bir şair XVII-XVIII. yüzyıl, üç şair XVIII. yüzyıl, iki şair XVIII-XIX. yüzyıl ve iki şair de XIX. yüzyıl içerisinde yaşamıştır. Şairlerimizden Mehmed Efendi ve Nasîruddin Nebî'nin ne zaman yaşadığı tespit edilememiştir. Yine şairlerimizden Abdülmecid, Çâker, Emîn (2) ve Şemseddin Sivâsî Zile'de, Cenâbî ve Şehîdî Niksar'da ve diğer şairlerimiz de Tokat'ta doğmuştur.

Ayrıntılı bir şekilde biyografilerine, tespit edebildiğimiz kadar eserlerine ve şiirlerine yer vermeye çalıştığımız bu eserin Tokat tarihine ve araştırmacılarına ışık

tutması ve Tokat'ın yetiştirdiği Gedâyî, Nûrî, Tâlibî gibi önemli âşıkların da kapsamlı bir çalışmada ele alınmasını temenni ediyoruz.

Kaynakça

- Açıkel, Ali, "Tokat", *DİA*, İstanbul 2012, XLI, 219-223.
- Akkuş, Mehmet, "Mehmed Emîn-i Tokâdî'nin Hayatı ve Şahsiyeti", *Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu, 2-6 Temmuz 1986*, haz. S. Hayri Bolay, v. dğr., Gelişim Matbaası, Ankara 1987, s. 521-530.
- Aksoy, Hasan, "Şemseddin Sivâsî Hayatı, Şahsiyeti, Tarikatı, Eserleri", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt: IX/2 (Aralık 2005), Sivas, s. 1-43.
- _____, "Şemseddin Sivâsî", *DİA*, İstanbul 2010, XXXVIII, 523-526.
- Akyol, İbrahim, "Fatih Sultan Mehmet Dönemindeki Edebî Çevreler", *Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi*, c. 1, sy. 2 (Ekim 2013), Çankırı, s. 93-122.
- Algül, Abdülkadir, *Sabûhî Ahmed Dede, Hayatı, Eserleri ve "İhtiyârât-ı Sabûhî" Adlı Eseri*, Yüksek Lisans Tezi, danışman: Osman Türer, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2007.
- Ali Emîrî, *Tezkire-i Şu'arâ-yı Âmid*, Matbaa-i Âmidî, Dersâdet 1328, 1.
- Altun, Kudret, *Tezkire-i Mûcib, İnceleme-Tenkidli Metin-Dizin-Sözlük*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay., Ankara 1997.
- Amasyalı Abdîzâde Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, Necim İstikbal Matbaası, İstanbul 1927, I-IV.
- Âşık Çelebi, *Meşâ'irü'ş-Şu'arâ, İnceleme-Metin*, haz. Filiz Kılıç, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yay., İstanbul 2010, I-III.
- Aydın, Abdullah, "Divan Şairlerinin Şiir Aracılığıyla Atışmaları", *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, yıl: 3, c. 3, sy. 6 (Güz 2013), s. 49-89.
- Babinger, Franz, "Husrev", *İslâm Ansiklopedisi*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1950, V.
- Batıslam, H. Dilek, "Tokatlı Ebû Bekir Kânî Efendi'nin Mensur Letâifnâme ve Hezliyyâtındaki Şerhler", *Turkish Studies*, vol. 2/3 (Summer 2007), s. 148-158.
- Belğ, İsmail, *Nuhbetü'l-Âsâr li-Zeyli Zübdetü'l-Eş'âr*, haz. Abdülkerim Abdulkadiroğlu, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay., Ankara 1999.
- Beyânî, *Tezkiretü'ş-Şu'arâ*, haz. İbrahim Kutluk, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1997.
- Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, Bizim Büro Basımevi, Ankara 2009, I-III.
- Canatar, Mehmet, "Cenâbî", *DİA*, İstanbul 1993, VII, 352-353.
- Cunbur, Müjgân, "İbn Klemâl'in Şiirleri ve Yavuz Selim Mersiyesi", *Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu, 2-6 Temmuz 1986*, haz. S. Hayri Bolay, v. dğr., Gelişim Matbaası, Ankara 1987, s. 573-585.
- Çağbayır, Yaşar, *Ötüken Türkçe Sözlük*, Ötüken Yay., İstanbul 2007, I-V.
- Çelebi, İlyas, "Kemâlpaşazâde (Eserleri)", *DİA*, Ankara 2002, XXV, 245-247.

- Çınarcı, M. Nuri, *Şeyhülislâm Ârif Hikmet Bey'in Tezkiretü's-Şu'arâsı ve Transkripsiyonlu Metni*, Yüksek Lisans Tezi, danışman: H. İbrahim Yakar, Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.
- Dedeyev, Bilal, "15-16. Yüzyıllar Azerbaycan - Osmanlı Kültürel İlişkilerinde Mühim Rol Oynayan Bazı Şairler", *Journal of Azerbaijani Studies*, s. 379-390.
- Deniz, Rasim, "İshâk bin Hasan Tokadı", *Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu, 2-6 Temmuz 1986*, haz. S. Hayri Bolay, v. dğr., Gelişim Matbaası, Ankara 1987, s. 603-612.
- Elbir, Bilal, "XVIII. Yüzyıl Türk Edebiyatında İki Mevlevî Şairde Mevlevîliğin Yansımaları", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi = The Journal of International Social Research*, vol. 4/18 (Summer 2011), s. 31-45.
- Erdem, Sadık, *Râmiz ve Âdâb-ı Zurafâ'sı, İnceleme-Tenkidli Metin-İndeks-Sözlük*, Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara 1994.
- Erdem, Sargon, "Tokat Kelimesi Üzerine Düşünceler", *Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu, 2-6 Temmuz 1986*, haz. S. Hayri Bolay, v. dğr., Gelişim Matbaası, Ankara 1987, s. 11-16.
- Ergin, Muharrem, "Melîhi", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, c. 2, sy. 1-2 (1946), s. 59-78.
- Ergun, Sadeddin Nüzhet, *Türk Şairleri*, I-IV.
- Esrar Dede, *Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevlevîyye, İnceleme-Metin*, haz. İlhan Genç, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay., Ankara 2000.
- Fâik Reşad, *Eslâf, Eski Bilginler, Düşünürler, Şairler*, haz. Şemsaddin Kutlu, Tercüman: 1001 Temel Eser, İstanbul, ts.
- Fatîm Davud, *Hâtimetü'l-Eş'âr (Fatin Tezkiresi)*, haz. Ömer Çiftçi, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., (e-kitap).
- Genç, İlhan, "Kıbrıs Lefkoşe Mevlevîhânesi'nde Yetişmiş Mevlevî Divan Şâirleri", *II. Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi, 24-27 Kasım 1998*, KKTC Doğu Akdeniz Üniversitesi, Gazimagosa.
- Gibb, E.J. Wilkinson, *Osmanlı Şiir Tarihi I-V*, trc. Ali Çavuşoğlu, Akçağ Yay., Ankara, ts.
- Göçgün, Önder, "XVIII. Yüzyıl Klâsik Türk Şiiri'nin Nüktedan Bir Mevlevî Şâiri: Tokatlı Kânî", *Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu, 2-6 Temmuz 1986*, haz. S. Hayri Bolay, v. dğr., Gelişim Matbaası, Ankara 1987, s. 565-572.
- Gökbilgin, M. Tayyib, "Tokat", *İslâm Ansiklopedisi*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1993, XXII/1, 400-412.
- Gökyay, Orhan Şaik ve Özen, Şükrü, "Molla Lutfî", *DİA*, İstanbul 2005, XXX, 255-258.
- Gündoğdu, Cengiz, "Sivâsî, Abdülmecid", *DİA*, İstanbul 2009, XXXVII, 286-287.
- _____, "XVII. Yüzyılda Tekke-Medrese Münâsebetleri Açısından Sivâsîler-Kadırdâdeliler Mücadelesi", *İLAM Araştırma Dergisi*, III/1, İstanbul 1998, s. 37-72.
- _____, *Bir Türk Mutasavvıfı Abdülmecîd Sivâsî (971/1563-1049/1639), Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2000.
- Hâfız Hüseyin Ayvansarâyî, *Vefeyât-ı Ayvansarâyî, İnceleme-Tenkidli Metin*, haz. Ramazan Ekinci, ed. Âdem Ceyhan, Buhara Yay., İstanbul 2013.

- İbnülemin Mahmud Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, Dergâh Yay., İstanbul 1988, 1-IV.
- İpşirli, Mehmet, "XVII. Asır Ortalarında Tokat Şehri", *Türk Tarihinde ve Kùltüründe Tokat Sempozyumu, 2-6 Temmuz 1986*, haz. S. Hayri Bolay, v. dğr., Gelişim Matbaası, Ankara 1987, s. 57-70.
- İsen, Mustafa, "Tokat'ın Osmanlı Kùltür Coğrafiyasındaki Yeri ve Tokatlı Şairler", haz. S. Hayri Bolay, v. dğr., *Türk Tarihinde ve Kùltüründe Tokat Sempozyumu (2-6 Temmuz 1986)*, Gelişim Matbaası, Ankara 1987, s. 507-513.
- _____, *Kùnhü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı*, Atatürk Kùltür Merkezi Yay., Ankara 1994, s. 142.
- _____, *Sehî Bey Tezkiresi, Heşt-Behişt*, Akçağ Yay., Ankara 1998, s. 97.
- İsmail Paşa el-Bağdâdî, *Hediyyetü'l-Ârifin, Esmâü'l-Müellifin ve Âsârü'l-Musannifin*, İstanbul 1955, 1-II.
- _____, *İzâhu'l-Meknûn fi'z-Zeyli alâ Keşfi'z-Zunûn an Esâmî'l-Kütübi ve'l-Fünûn*, tashih: M. Şerafettin Yaltkaya ve Kilisli Rifat Bilge, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1972, 1.
- "Kâni", *İslâm Ansiklopedisi*, Maarif Basımevi, İstanbul 1955, VI, 158-159.
- Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn an Esâmî'l-Kütüb ve'l-Fünûn*, nşr. Şerafettin Yaltkaya-Kilisli Muallim Rifat, İstanbul 1360-1362/1941-1943, 1.
- Kavcar, Cahit, "İbn Kemâil'in Şairliği ve Yûsuf u Züleyhâ'sı", *Türk Tarihinde ve Kùltüründe Tokat Sempozyumu, 2-6 Temmuz 1986*, haz. S. Hayri Bolay, v. dğr., Gelişim Matbaası, Ankara 1987, s. 587-593.
- Kayaalp, İsa, "Kâni", *DİA*, İstanbul 2001, XXIV, 306-307.
- Kayabaşı, Bekir, *Kâfzâde Fâ'izi'nin Zübdetü'l-Eşâr'ı*, Doktora Tezi, danışman: Hasan Kavruk, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya 1997.
- Kılıç, Yusuf, "Şeyhülislâm Tokatlı Mustafa Sabri Efendi, Hayatı-İlmî Şahsiyeti-Eserlerinin Tahliî Tenkidi", *Türk Tarihinde ve Kùltüründe Tokat Sempozyumu, 2-6 Temmuz 1986*, haz. S. Hayri Bolay, v. dğr., Gelişim Matbaası, Ankara 1987, s. 613-630.
- Kınalızâde Hasan Çelebi, *Tezkiretü'ş-Şu'arâ*, haz. İbrahim Kutluk, 2. baskı, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1989, 1-II.
- Koca, Ferhat, "Molla Hüsrev", *DİA*, İstanbul 2005, XXX, 252-254.
- Korkmaz, Seyfullah, "Tokatlı Şair Rızâi İşhâk Bin Hasan'ın Bir Mersiyesi", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sy. 12 (2002), Kayseri, s. 185-202.
- Köksal, M. Fatih, "Melîhi", <http://www.turkedebiyatilisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=766>. (E.T.15 Ocak 2015).
- Küçük, Sabahattin, "Melîhi", *DİA*, Ankara 2004, XXIX, 50.
- Latîfi, *Tezkiretü'ş-Şu'arâ ve Tabsıratü'n-Nuzamâ (İnceleme-Metin)*, haz. Rıdvan Canım, Atatürk Kùltür Merkezi Başkanlığı Yay., Ankara 2000.
- Maraş, İbrahim, "Tokatlı Molla Lütfi: Hayatı, Eserleri ve Felsefesi", *Divân: İlmî Araştırmalar*, yıl: 8, sy. 14 (2003/1), İstanbul, s. 119-136.
- Mecdi Mehmed Efendi, *Şakâik-i Nu'mâniyye ve Zeylleri: Hadâiku'ş-Şakâik*, haz. Abdùlkadir Özcan, Çağrı Yay., İstanbul 1989, 1.

- Mehmed Sâlih Yümnî, *Tezkire-i Şu'arâ-i Yümnî, İnceleme-Tenkidli Metin-İndeksli Tıpkıbasım*, haz. Sadık Erdem, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 2013.
- Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmanî Yahud Tezkire-i Meşâhir-i Osmâniyye*, haz. Mustafa Keskin, v. dğr., Sebil Yay., İstanbul 1997, I-IV/II.
- Mehmed Tevfik, *Kâfile-i Şu'arâ*, haz. Fatma Sabiha Kutlar Oğuz, v. dğr., Doğu Kütüphanesi [Yay.], İstanbul 2012.
- Muallim Nâci, *Esâmî*, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul 1308.
- _____, *Osmanlı Şairleri*, haz. Cemâl Kurnaz, Akçağ Yay., Ankara 2000.
- Mustafa Safâyî Efendi, *Tezkire-i Safâyî (Nuhbetü'l-Âsâr min Fevâidi'l-Eş'âr), İnceleme-Metin-İndeks*, haz. Pervin Çapan, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay., Ankara 2005.
- Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin Efendi, *Tuhfe-i Hattâtîn*, Devlet Matbaası, İstanbul 1928.
- Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin, *Mecelletü'n-Nisâb fi'n-Nisebi ve'l-Künâ ve'l-Ekâb*, 1168.
- Nev'izâde Atâî, Şakâik-i Nu'mâniye ve Zeyilleri: *Hadâiku'l-Hakâik fi Tekmileti's-Şakâik*, haz. Abdülkadir Özcan, Çağrı Yay., İstanbul 1989, I-V.
- Oğraş, Rıza, *Esad Mehmed Efendi ve Bağçe-i Safâ-Endûz'u (İnceleme-Metin)*, Kültür Bakanlığı [Yay.], Burdur 2011, (e-Kitap).
- Osmânzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, haz. Mehmet Akkuş ve Ali Yılmaz, Kitabevi Yay., İstanbul 2006, I-V.
- Ömer İhyâüddin, *Darabât-ı Aşk*, Matbaa-i Kütüphanê-i Cihân, Dersaadet 1325.
- Özfirat, Bayram, "Tokat'ın 17. Yüzyıl Âlim Şairlerinden İshâk Bin Hasan Tokatî ve Nazmu'l-Ülûm Adlı Mesnevisi", *Turkish Studies*, vol. 8/1 (Winter 2013), s. 2065-2084.
- Öztürk, Metin, *Sihhatî Çelebi'nin "Menâkıb-ı Mükeyyifât-ı Âlem" Risalesi Çerçevesinde 17. Yüzyıl İstanbulu'nda Keyif Verici Maddeler*, Yüksek Lisans Tezi, danışman: Hulusi Lekesiz, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2006.
- Polat, Nâzım H., "Sivaslı Mütevellizâde Ömer İhyâ ve 'Bakûre'si", *TÜBİAR: Türklük Bilimi Araştırmaları*, sy. 10 (Aralık 2001), s. 121-167.
- Sâlim Efendi, *Tezkiretü's-Şu'arâ*, haz. Adnan İnce, Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara 2005.
- Saraç, M. A. Yekta, "Kemâlpaşazâde (Edebî Şahsiyeti)", *DİA*, Ankara 2002, XXV, 244-245.
- Sarı, Mehmet, "Sabûhî", *DİA*, İstanbul 2008, XXXV, 357-358.
- Sarıkaya, Orhan, *Tezkirecilik Geleneği İçerisinde Fatîm Tezkiresi*, Yüksek Lisans Tezi, danışman: Kazım Yetiş, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2007.
- Seyyid Rıza, *Tezkire-i Rızâ*, İkdâm Matbaası, Dersaadet 1316.
- Solmaz, Süleyman, *Ahdî ve Gülşen-i Şu'arâsı (İnceleme-Metin)*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay., Ankara 2005.

- Şefkat, *Tezkire-i Şu'arâ-yı Şefkat-i Bağdâdî*, haz. Filiz Kılıç, Kùltür Bakanlığı Yay., s. 126 (e-kitap).
- Şemseddin Sâmi, *Kâmûsu'l-A'lâm*, Mihran Matbaası, İstanbul 1314, I-VI.
- Őimšek, Halil İbrahim, "Mehmed Emin Tokadî", *DİA*, Ankara 2003, XXVIII, 467-468.
- Tuman, Mehmet Nâil, *Tuhfe-i Nailî, Divân Şairlerinin Muhtasar Biyografileri*, haz. Cemâl Kurnaz-Mustafa Tatçı, Bizim Büro Yay., Ankara 2001, I-II.
- Tuncel, Metin, "Tokat: Bugünkù Tokat", *DİA*, İstanbul 2012, XLI, 226-227.
- Turan, Şerafettin, "Kemâlpaşazâde", *DİA*, Ankara 2002, XXV, 238-240.
- Yavuz, Yusuf Şevki, "Mustafa Sabri Efendi", *DİA*, İstanbul 2006, XXXI, 350-353.
- Yazar, İlyas, *Kânî Dîvânı, Tenkidli Metin ve Tahlîl*, Libra [Yay.], İstanbul 2010.
- Yıldız, Alim, *Sivashlı Şairler Antolojisi*, Sivashlar Vakfı [Yay.], İstanbul 2003.
- Zavotçu, Gencay, *Rıza Tezkiresi (İnceleme-Metin)*, Sahhaflar Kitap Sarayı [Yay.], İstanbul 2009.
- Zübeyiroğlu, Ruhsar, *Mecmû'atü't-Terâcim, Mehmed Tevfik Efendi*, Doktora Tezi, danışman: Ali Alpaslan, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1989.